ԵՐԵՍՈՒՆՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը 6 ռուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գըվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція «Мшакъ» Сергіевская ул., № 5.
կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Խմբագրատան տէլէֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզւով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20 կոպէկ.
Խմբագրատան տէլէֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Հասցէն. ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ».
TIFLIS, Rédaction «MSCHAK».

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՑ ՎԵՐՋԸ 3 ՌՈՒԲԼԻ

12 ամսվ.՝ 10 ր., 6 և 7 ամսվ. 6 ր., ամսակ. 1 ր. Ամերիկա՝ տարեկան 6 դոլլար, Եւրոպա՝ 32 ֆր., Պարսկաստան՝ 10 ր., Թիւրքիա՝ 120 ղրուշ: Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել եւս հին հասցէն, նոյնպէս և 40 կոպ. (կարելի է և նամականիշով):

Յայտարարութիւնների համար վճարում են. I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին 20 կոպ., վերջին երեսի վրա՝ 10 կոպ.: Կովկասից դուրս յայտարարութիւնները ընդունվում են բացառապէս Торг. Домъ „Л. и Э. Метцль и К°“ ֆիրմայի միջոցով Մոսկվայում, Պետերբուրգում և Վարշավայում:

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ.

ԲԺԻՇԿ
Վ. ԱՐԾՐՈՒՆԻ
Վերադարձել է և վերսկսել
հիւանդների ընդունելութիւնը
Առաւօտեան 9—1 ժամը.
Երեկոյեան 5—7 ժամը.
Վելիամինովսկայա փ. № 13, տ. Սէլլանովի, 3-րդ գիմնազիայի կողքին:
(օ. մ.) տ. 1156. 10—1

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ

Հայ գրականութիւնը, հայ մամուլը մինչև այսօր շարունակում են մնալ հայ ժողովրդի աչքում խորթ զաւակ:

Վերցնենք միայն վերջին 10—20 տարիների ընթացքում կատարված բարեգործական կտակները, նուիրատուութիւնները, և մենք կը տեսնենք, որ հայ հարուստը, հայ բարեգործը թէ կենդանութեան ժամանակ, թէ մահից յետոյ կտակով գումարներ է թողնում զանազան կրթական, լուսաւորական, բարեգործական հաստատութիւնների և սակայն ոչ մի կոպէկ, ոչ մի դենար չէ կտակում կամ տալիս յօգուտ հայ գրականութեան և մամուլի բարգաւաճման:

Հայ գրականութիւնը, հայ մամուլը միշտ մոռացվում են կամ անգիտացման են ենթարկվում:

Դրա մի պերճախօս ապացոյցն ես տեսեին այս օրերս հանգուցեալ Իսահակ Թադէոսեանի ժառանգները:

Իրանց հօր յիշատակը յաւերժացնելու համար ժառանգները նուիրեցին զանազան գումարներ ոչ միայն հայկական, այլ և մուսուլման ու ռուս հաստատութիւններին,—մի վարմունք, որ միայն գովել կարելի է, քանի որ բարեգործութիւնը համրամարդկային և մարդասիրական զգացում է,—բայց նրանք մոռացան այդ նուէրներից մի փշրանք ևս յատկացնել հայ գրականութեան, հայ մամուլի զարգացման գործին:

Եւ դա շատ պարզ է. հայ գրականութեան, մամուլին օգնելը մօդա չէ, չէ մտել հայ հարուստի, բարեգործի սովորութիւնների մէջ: Հայ գրականութիւնը, մամուլը խորթ զաւակ է դեռ նրանց աչքում, մանաւանդ մամուլը:

Հանրածանօթ իրողութիւն է, որ բոլոր քաղաքակիրթ ազգերի մէջ լրագիրը պահպանում է իր գոյութիւնը ոչ թէ բաժանորդագրութեամբ, նոյն իսկ ոչ թէ հատավաճառութեամբ, այլ յայտարարութիւններից ստացվող եկամուտով: Եւ այդ հանգամանքը առաջ է բերել այն երևոյթը, որ լրագրի հրատարակութիւնը դարձել է խոշոր առևտրական ձեռնարկութիւն:

Բայց վերցրէք հայ լրագիրը. յայտարարութիւններից եկող եկամուտը ամենաչնչին մասն է կազմում, իսկ բաժանորդագրութիւնն ևս անբաւական է ապահովել նրա գոյութիւնը: Հայերի մէջ լրագրի հրատարակութիւնը ոչ մի արդիւնք չէ տալիս հրատարակիչներին, որոնք ստիպված են կամ իրանց անձնական միջոցներով պահպանել լրագրի գոյութիւնը կամ դիմել զանազան կողմնակի միջոցների: Եւ չը ստանալով ոչ մի արդիւնք, հագիւ քարշ տալով իր գոյութիւնը, հայ լրագիրը չէ կարողանում և վարձատրել աշխատակիցներին, նոր, տաղանդաւոր ույժեր առաջ բերել. և, անշուշտ, շատ շնորհալի ձիրքեր, տաղանդներ, որոնք կարող էին աշխատել հայ գրական ասպարէզում, կորչում են նրա համար:

Աչքի անցրէք ամեն օր Թիֆլիսի և Բագուի լրագիրները, և դուք կը նկատէք, որ ռուսերէն հրատարակվող լրագիրները լի են յայտարարութիւններով, ահագին և թանգ յայտարարութիւններով հայ նմջեցեալների, հայկական բանկային, առևտրական, արդիւնաբերական հաստատութիւնների մասին, իսկ հայ լրագիրը չունի այդ յայտարարութիւնները, որովհետև հայ հարուստը, հայ առևտրականները, հարիւրներ, հազարներ ծախսելով յայտարարութիւնների վրա, խնայում են մի քանի ռուբլի ևս տալ հայ լրագրում նոյն յայտարարութիւնը տպելու:

Եւ չունենալով յայտարարութիւն, որ, խնկապէս, պէտք է ապահովէր լրագրի գոյութիւնը, չունենալով բաւականաչափ բաժանորդներ, հայ լրագիրը անկարող է լինում զարգանալ, լայնացնել իր ծաւալը, վարձատրել իր աշխատակիցներին և առաջ բերել պրօֆէսիօնալ գրողներ, աշխատակիցներ:

Մինչև որ հայ հարուստի, հայ բարեգործի գիտակցութեան մէջ չարմատանայ այն համոզումը, թէ հայ գրականութիւնը և մամուլն ևս խրախուսվելու արժանի ֆակտօրներ են, որ նրանց համար ևս հարկաւոր է գումարներ յատկացնել, հայ գրականութիւնը և մամուլը կը մնան միշտ այն վիճակի մէջ, որի մէջ գտնվում են այսօր—խորթ զաւակ հայ ժողովրդի աչքում:

Հ. Առաքելեան

ԱՒՍՏՐՕ-ՈՒՆԳԱՐԱԿԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Վիէննա, 6 հոկտեմբերի

Ունգարական պատգամաւորութեան մասնաժողովի մէջ արտաքին գործերի առիթով Էրենտալը շարունակեց իր ճառը և վկայեց, որ համաձայն է պատգամաւորութեան հայեացքներին, և ասաց, որ Աւստրօ-Ունգարիան պէտք է շարունակէ իր պահպանողական քաղաքականութիւնը և ամրապնդէ դաշնակցական յարաբերութիւնները:

Պատասխանելով զեկուցանողի հարցին, թէ գոյութիւն ունի՞, արդեօք, որևէ համաձայնութիւն Ռուսաստանի հետ, նա յայտնում է, որ այն համաձայնութիւնը, որ նպատակ ունէր Մակեդօնիայում գործադրել բարենորոգումներ, կորցրեց իր նշանակութիւնը Թիւրքիայում սահմանադրութիւն մտցնելուց յետոյ:

«Համաձայնութիւնը այլևս գոյութիւն չունի, սակայն մեր յարաբերութիւնները Ռուսաստանի հետ բաւարար են: Ձմեռը, երբ բանակցութիւններ էին վարվում դիպլօմատիական նորմալ յարաբերութիւններ վերականգնելու մասին, այդ ժամանակ վկայվեց, որ ոչ մի հակասութիւն չը կայ մեր և Ռուսաստանի միջև Բալկանում մեր նըպատակների հարցի վերաբերութեամբ»:

Թիւրք-ռումինական կօնվէնցիայի առիթով Էրենտալն ասաց, որ այդ լուրը Ռումինիան ինքը հերքեց արդէն. Ռումինիան 30 տարուց աւելի է, որ կօրրէկտ կերպով վարում է պահպանողական քաղաքականութիւն, նըպաստելով Բալկանում status-quo-ի պահպանութեան. Թիւրքիայի և Ռումինիայի շահերի մէջ ոչ մի տարբերութիւն չը կայ. երկու պետութիւնների յարաբերութիւնները չափազանց բարեկամական են և ոչ մի անհամաձայնութիւն պատճառել չեն կարող:

Թիւրքիայի և Բուլղարիայի նկատմամբ պէտք է յուսալ, որ երկու այդ պետութիւնների միջև ծագող վիճելի սահմանային հարցերը բարեկամօրէն կը լուծվեն երկուստեք:

Թիւրքիայի՝ եռապետեան դաշնակցութեանը միանալու հարցի առիթով մինիստրը կարծում է, որ այդ մասին լուր է տարածվել հաւանօրէն անհանգստութիւն առաջ բերելու նպատակով. Աւստրիան միւս պետութիւնների հետ ցանկանում է Արևելքում խաղաղութիւն և status-quo-ի պահպանումն, ցանկանում է, որպէսզի Թիւրքիան խելացիօրէն և հաստատապէս շարունակէ ամրացնել իր դրութիւնը:

Ապա մինիստրը կտրականապէս յայտնում է, որ Աննէկսիայի առիթով ոչ մի փոխ-հատուցումներ խոստացված չեն եղել Սերբիային. Աւստրօ-Ունգարիայի տնտեսական յարաբերութիւնները դէպի բալկանեան պետութիւնները կարող են հիմնաւորվել առևտրական փոխադարձ շահի վրա:

Պօրտուգալիայի դէպքերի առիթով Էրենտալը յայտնեց, որ Աւստրիան սպասողական կացութեան մէջ է:

Մասնաժողովը ընդունեց ի գիտութիւն մինիստրի բացատրութիւնները և յայտնեց նրան վստահութիւն:

Հետևեալ նիստը վաղն է:

Ապա մասնաժողովը ընդունեց արտաքին գործերի մինիստրութեան բիւջէն:

Սանջակի երկաթուղու վերաբերմամբ Էրենտալը վստահեցրեց, որ կառավարութիւնը կը պաշտպանէ նախագիծը: (Հ. Գ.)

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ֆրանկֆուրտ, 6 հոկտեմբերի

Կայսերական պալատի մինիստրի հեռագիրը. «Երէկ, Գահաժառանգ Արքայորդու անուանակոչութեան օրը, Ֆրիդբերգ ամրոցում կատարվեց ճաշկերոյթ, որին ներկայ էին նոյնին Մեծութիւնները Օգոստափառ Զաւակներով, Պալատի մինիստրը և շքախմբի անդամները»: (Հ. Գ.)

Ռիգա, 6 հոկտեմբերի

Վիլնայի զինւորա-նահանգական դատարանի նստաշրջանը Ֆրաուէնբուրգի ապստամբութեան գործի առիթով երկու և կէս ամիս քննութիւն կատարելուց յետոյ յայտարարեց իր վճիռը, որով 224 մեղադրեալներից դատապարտվում են 4—8 ամիս ժամանակով տաժանակիր աշխատանքների 43 մարդ, 1—2 տարով բանտարկութեան 19 հոգի, զանազան ժամանակով բերդարգելութեան 73 հոգի. մնացածները արդարանում են: (Հ. Գ.)

Վաշինգտօն, 6 հոկտեմբերի

Ուէլմանը կատարեց անընդհատ թռիչք 69 ժամ շարունակ և անցաւ բոլոր մրցակէտերից (րէկօրդ) և յաղթեց մինչև օրս երկար թռչողներին: Տաֆտը յանձնարարեց ծովային մինիստրութեան ամեն միջոց գործադրել և փրկել Ուէլմանին, և եթէ հարկ կը լինի՝ ուղարկել պատերազմական նաւ: (Հ. Գ.)

Նիւ-Եօրկ, 6 հոկտեմբերի

«Տրէնտ» շոգենաւի կապիտանը անթել հեռագրով տեղեկացնում է, որ ինքն առաւօտեան ժամը 5-ին նկատեց «Ամերիկա» դիրիժաբլին, որ օգնութիւն էր խնդրում: Երեք ժամ պատրաստ գործելուց յետոյ Ուէլմանը և նրա ընկերակիցները աջողութեամբ ընդունվեցին շոգենաւում: Դիրիժաբլը թողնվեց իր բաղդին: Շոգենաւ ժամերը եղել է 35° 43' հիւսիսային լայնութեան և 68° 18' արևմտեան երկարութեան տակ: (Հ. Գ.)

Լիսաբոն, 6 հոկտեմբերի

Պատրաստվեց մի հրովարտակ, որ ուղղված է բրագանցինների դէմ: Թագաւորական ընտանիքի նիւթական դրութիւնը բարուքվում է: Կոիմբրէում համալսարանի ուսանողները ցոյց սարքեցին միապետական պրօֆէսօրների դէմ: Շատ պատկերներ և ուրիշ իրեր ջարդ ու փշուր արին: Ընթերցումները դադարեցին: (Հ. Գ.)

Պլիմուտ, 6 հոկտեմբերի

Մանուէլ թագաւորը և Ամէլիա թագուհին եկան անգլիական «Վիկտօրիա և Ալբերտ» զբօսանաւով: (Հ. Գ.)

Մադրիդ, 6 հոկտեմբերի

Սպանիան Լիսաբոնի իր դեսպանին լիազօրեց յարաբերութիւն ունենալ ժամանակաւոր կառավարութեան հետ: Դա չէ նշանակում, թէ Սպանիան ճանաչում է պօրտուգալական հանրապետութիւնը: (Հ. Գ.)

Կահիրէ, 6 հոկտեմբերի

Գործադուլ արին երկաթուղային արհեստանոցի ծառայողները Բուլաքում, արգելեցին գնացքներ ուղարկել վերին Եգիպտոս, յարձակվեցին երկաթուղիների վերատեսչի և միւս պաշտօնեաների վրա: Ոստիկանութիւնը գործի հանեց հրազէններ: Գլխաւոր երկաթուղային հաղորդակցութիւնները խանգարված են: Գործադուլաւորներին դըրդում են դրսից: (Հ. Գ.)

Ալէքսանդրիա, 6 հոկտեմբերի

Կահիրէում գործադուլը վերջացաւ: (Հ. Գ.)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԻՆԸ ԵՒ ՆՐԱ ԱՊԱԳԱՆ *)

(Սօցիալ-տնտեսական էսքիզ)

—օ—

ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

(Նախապատրաստական)

Կանանց հարցը իբրև սօցիալական բարդ երևոյթ:— Նրա ուսումնասիրութիւնը հասարակական տեսակէտից:—Հասարակութիւն:—Մեխանիկական տեսութիւն:—Վիտալիզմ:—Օրգանական տեսութիւն:— Սպենսեր:—Մարդկային հասարակութեան էութիւնը տիեզերքի մէջ:—Միջավայրը և նրա ազդեցութիւնը:

Իւրաքանչիւր անգամ, երբ ուսումնասիրութեան առարկայ ենք դարձնում հասարակական այնպիսի շարժում, որպիսին իր մէջ ամփոփում է կենսական յամառ ձըգտումներ՝ նուաճելու իր պատմական որոշ դիրքը ապագայի նկատմամբ, երբ պատմական հասունացած մօմենտներում այդօրինակ հասարակական շարժումը արտայայտվում է ինտենսիվ կերպով՝ տենդօրէն խառնելով մարտիկների շարքերը, հրապարակ նետելով կազմակերպված մասսայի հաւաքական յախուռն պօստուլատները,—առում ենք՝ այդպիսի հասարակական սօցիալական խոշոր երևոյթները ուսումնասիրելիս մենք պէտք է օժտված լինենք որոշ աշխարհահայեացքով, կանգնած լինենք ղեկավարող որոշ սկզբունքային հողի վրա:

Ներկայ պարագայում մենք պարտք ենք համարում որոշակի կերպով յայտարարել, որ մեր ղեկավարող սկզբունքն է պատճառականութիւնը և իրերի երևոյթների մատերիալիստական ըմբռնումը: Այդ հիման վրա մենք համեմատութեան կը դնենք և կը թուենք գոյութիւն ունեցող տեսութիւնները իբրև հակադրութիւն մերին՝ ուսումնասիրելու համար սօցիալական երևոյթները, որով մեր նպատակը կը լինի ապացուցանել այդ տեսութիւնների խախուտ և թերի լինելը:

Կանանց ազատագրական շարժումը մի սօցիալական բարդ ու կնճռոտ երևոյթ է. մարդկային հասարակութեան կէսի շահերը ամփոփված են այդ շարժման մէջ: Շարժումը բացառապէս իր լաւագոյն տենդենցներով ու նպատակներով՝ քաղաքական և տնտեսական տեսակէտից իր վախճանական լուծումը (պայմանական մտքով) ստանալու համար պէտք է լինի ճշգրիտ անդրադարձումը «չորրորդ դասակարգի» ձգտումներին, որը իր մէջ արդէն կրում է համայն մարդկութեանը նոր-բարեկական գերութիւնից ազատագրելու կայտառ սաղմերը... Այսպիսի հասարակական խոշոր հարց քննելիս, ուսումնասիրելիս, անխուսափելի է դառնում մի անհրաժեշտ պայման. հնարաւո՞ր է արդեօք այդօրինակ խնդրի ուսումնասիրութիւնը կատարել առանց որոշելու մարդկային հասարակութեան էութիւնը որպէս մի ամբողջութեան, հնարաւո՞ր է՝ ինչպէս կանանց սեռը, այնպէս էլ «չորրորդ դասակարգը» մարդկային հասարակութիւնից անջատ ուսումնասիրել. հնարաւո՞ր է, վերջապէս, մասը ամբողջութեան յատկութիւններից զրկել: Չէ՞ որ հասարակական ներկայ կեանքի պրօգրէսսի տիրապետող իմպուլսն է դասակարգային կռիւը, հետևաբար դասակարգը հասարակութեան հեղինակաւոր մասն է, նրա բովանդակութեան անխուսափելի մասը: Արսուրդ, անհեթեթութիւն չէ՞ր լինի արդեօք այն հանգամանքը, որ անհատի որևէ կարևոր օրգանը լուրջ ճըգնաժամի, տագնապի ենթարկվելիս՝ երբ նրա ամբողջ օրգանիզմը կորցրած է լինում իր հաւասարակշռութիւնը՝ բժիշկը ճգներ այն դարմանելու՝ զանց առնելով հիւանդի ամբողջ օրգանիզմի դրութիւնը: Այս հարցին անկասկած պիտի պատասխանել բացասական մտքով: Ըստ նմին հարցը ըստ էութեան քննադատելու, նրա բովանդակութեան մէջ խորապէս թափանցելու համար, անհրաժեշտ է ոչ թէ, ըստ Էմմանուէլ Կանտի, «իրը ինքն իրան» մէջ ամփոփված տեսնելու որպէս լոկ իրեր, այլ ըմբռնել դրանց որպէս պրօցէսներ*), պատճառականութեամբ կապակցված երևոյթներ:

Այսպէս՝ առաջ է նետվում այն հարցը, թէ ի՞նչ է ներկայացնում մարդկային հասարակութիւնը որպէս կօմպակտ մարմին: Հարցին որոշ պատասխանելուց յետոյ մեզ համար կը պարզվի նաև կանանց հարցի ճշմարիտ էութիւնն ու բնոյթը:

Մեխանիկական տեսութիւնը, որ արդիւնք էր XVIII դարի տիրապետող փիլիսօփայական սիստեմների և որի տեսակէտից հասարակութիւնը մի արհեստական ագրեգատ էր, զուրկ է այժմ գիտական որևէ արժէքից, հիմքից: Հասարակութիւնը համարվում էր արհեստական կերպով միացած անհատների ժողովածու և որ նա ոչ մի առնչութեամբ, օրգանական ոչ մի կապակցութեամբ չէր պայմանաւորված իր նախորդ սերունդների հետ: Ժառանգականութեան օրէնքը, մարդկային փոխադարձ յարաբերութիւնների ազդեցութիւնը, բնութեան և տնտեսական ազդակների յեղաշրջող զօրութիւնը միանգամայն ոչնչութիւն էին հաշւեկված վերոյիշեալ թէօրիայի տեսակէտից: Հետևաբար մարդկային հասարակութիւնը նա միևնոյն մակերևոյթի վրա էր դնում այսպէս կոչված անգործաբանական մարմինների հետ միասին, և ուրեմն ինչպէս վերջինները, այնպէս և առաջինը ըստ ամենայնի պայմանաւորված պէտք է լինէին բացառապէս ներկայով: Անցեալի կնիք նա իր վրա չէր կրում: Պետական կազմը իր բարդ ստրուկտուրայով, կառուցուածքով, միմեանցից շաղկապված բազմաթիւ ֆունկցիաներով, հասարակական փոխադարձ յարաբերութեան ձևերն ու սիստեմները ոչ թէ արդիւնք էին որոշ պրօցէսների, տնտեսական յեղաշրջող ազդակների, այլ ամեն ինչ ստեղծված էր անհատների արհեստական հաւաքածուի պատճառով ընածին պահեկայով, դատողութեան ույժով... Թէօրիան թերի էր անհրաժեշտ կերպով, բացակայում էր զարգացման պրօցէսսի սկզբունքը:

Պակասը լրացնելու եկաւ օրգանական տեսութիւնը, որի հիմնական տեսակէտը այն էր, որ մարդկային հասարակութիւնը զարգացման պրօցէսսի նոյն փազերն է անցկացնում, ինչ իւրաքանչիւր գործարանաւոր մարմին: Անշուշտ, մեխանիկական տեսութեան որպէս կատարեալ և անմիջական հակադրութիւն՝ օրգանական թէօրիան չէր կարող հրապարակ նետվել միանգամից. դա անբնական երևոյթ կը լինէր: Natura non facit saltus... Ինչպէս բնութիւնը, կեանքը, այնպէս և ամեն ինչ, որ ենթակայ է զարգացման պրօցէսսին, նաև մարդկային մտքի զարգացումը՝ փիլիսօփայական սիստեմներն ու տեսութիւնները անկապ ոստիւններ չեն գործում: Եւ վերոյիշեալ երկու որոշ, տարբեր տեսութիւնների միմեանց կապակցող օղակն էր վիտալիզմը, որի թէօրէթիկ ներկայացուցիչն եղաւ Քսավիէ Բիշը:

Կեանքի երևոյթները նա բացատրում էր որոշ կենսական յատկութիւններով՝ propriétés vitales. Իւրաքանչիւր գործարանաւոր մարմին օժտված էր ֆիզիկական և կենսական յատկութիւններով. ըստ որում նիւթի ֆիզիկական յատկութիւնը՝ յաւիտեան անբաժան է նիւթից, անմահ է, իսկ նրա կենսականը՝ անցողական, սահմանափակ, մահացու: Դրանով պէտք է բացատրել կենդանի արարածներին յատուկ զարգացման և մահացման օրէնքները: Նրանց ամբողջ կենսունակութիւնը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ անընդհատ կռիւ ֆիզիկական և կենսական ույժերի յատկութիւնների մէջ: Օրգանիզմի հիւանդ և առողջ դրութիւնները զանազան պերիպետիաներն են, անսպասելի փոփոխութիւնները այդ կռւի: Օրգանիզմի վերստին առողջա-

*) Տես «Մշակ» № 221.

*) Ֆր. Էնգելս. «Դասական իդէալիզմից դէպի դիալեկտիկական մատերիալիզմը»:

Համբուրգ, 6 հոկտեմբերի

Պետերբուրգից եկած «Վալերիա» շոգենաւը Չրասոյգ եղաւ։ Նաւաստիներից 4-ը մեռած ափ նետվեցին. մնացած 12-ի վիճակը անյայտ է։ (Հ. Գ.)

—

Գրօսսգիւէն, 6 հոկտեմբերի

Զիգֆրիդ հանքում պայթումից սպանվեց 18 մարդ։ (Հ. Գ.)

—

Բրեմէն, 6 հոկտեմբերի

Էլեքտրաքարշի դէպօյի մօտ հազարաւոր ամբոխը անկարգութիւններ արեց, ոստիկանների վրա նետեց շշեր և քարեր։ Ոստիկանները սրերը մերկացրին։ Վիրաւորվեցին բազմաթիւ ցուցարարներ և ոստիկաններ։ Կատարվեցին բազմաթիւ ձերբակալութիւններ։ Կարգը վերահաստատվեց ուշ գիշեր։ (Հ. Գ.)

—

Աթէնք, 6 հոկտեմբերի

Կալլերգիսը հրաժարվեց արտաքին գործերի մինիստրի պորտֆէլից։ Կարծում են, որ կը նշանակվի Գրիպարիսը, որ այժմ դեսպան է Կ. Պոլսում։ Ռալլիսի նոր մինիստրութեան պորտֆէլը ընդունում է Բինախին։ (Հ. Գ.)

—

Աթէնք, 6 հոկտեմբերի

Կաբինէտը երդում տուեց և ստանձնեց իր պարտականութիւնները։ Ռուսաց դեսպան Սվերբէեվը Թագաւորին յանձնեց իր հաւատարմագրերը։ (Հ. Գ.)

—

Նոր-Օրլէան, 6 հոկտեմբերի

Ֆլօրիդա Թերակղզու վրա մրրիկ է։ Շատ քաղաքներում հեղեղ է։ Ջրասուզվեց մի շոգենաւ 60 ճանապարհորդներով։ (Հ. Գ.)

—

Սավաննա, 6 հոկտեմբերի

Մրրկի կենտրոնը առաջ է գնում ափի մօտով։ Քամու ոյժը հաւասարվում է 100 կիլօմետր մի ժամում։ Քաղաքը զգալի չափով վնասվեց։ Ազգաբնակութիւնը սարսափահար է։ (Հ. Գ.)

—

Բէլգրադ, 6 հոկտեմբերի

Գահաժառանգի առողջութեան բիւլլէտէնը. ցերեկով դրութիւնը դէպի լաւը գնաց. Թմրած դրութիւն է. կերակուր չէ ուտում. զարկերակը 102 է, տաքութիւնը՝ 40°. Երեկոյեան ժամը 10-ին դրութիւնը առանց փոփոխութեան է։ (Հ. Գ.)

—

Բէլգրադ, 6 սեպտեմբերի

Անգլիայի Թագաւորը հեռագրով դիմեց Պետր արքային և ջերմ արտայայտութիւններով հարցեր տուեց արքայորդու առողջութեան մասին՝ շուտափոյթ ապաքինման բարեմաղթութիւններով։

Չեռնոգորիայի կառավարութիւնը նոյնպէս տեղեկութիւններ խնդրեց արքայորդու առողջական դրութեան մասին։

Երեկոյեան կրկին ժամանում է պրօֆ. Խվօստէկը։ (Հ. Գ.)

ԹՈՒՐՔԻԱ ԵՒ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ

—

Կ. Պոլիս, 6 հոկտեմբերի

«Րէհադ» լրագիրը ողջունում է մինիստրական ճգնաժամի վերջանալը, ընդգծելով մինիստրների միջև Թագաւորող համերաշխութիւնն ու հայրենասիրութիւնը։ Վէնիզէլօսի յունական մինիստր-նախագահ նշանակվելը ընդունվեց աւելի պաղարիւնութեամբ, քան սպասվում էր, թէև Թիւրքաց դեսպան Նաջի-բէյը Աթէնք չէ մեկնում։

«Թանինը» դրանում գտնում է դիպլօմատիկան յարաբերութիւնների խզումն։

Բէյրութում գործադուլ յայտարարեցին բեռնակիրները։ (Հ. Գ.)

—

Կ. Պոլիս, 6 հոկտեմբերի

Տեղիս յունական դեսպան Գրիպարիսի Յունաստանի արտաքին գործերի մինիստր նշանակվելը այստեղ ընդունվեց գոհունակութեամբ և մեղմացուցիչ տպաւորութիւն գործեց Վէնիզէլօսի նշանակվելու մասին Թողած տպաւորութիւնից յետոյ, որը ըստ երևոյթին չի հանդիպի Բ. Դռան կողմից արգելքի։ (Հ. Գ.)

—

Պարիզ, 6 հոկտեմբերի

«Մատէնի» տեղեկութիւնների համաձայն, Թիւրքաց դեսպանատան և արտաքին գործերի մինիստրի միջև տեղի է ունեցել համաձայնութիւն Թիւրքական փոխառութեան մասին։ Սպասվում է, որ Բ. Դուռը համաձայնութիւն տայ։

«Մատէնը» հաղորդելով, Թիւրքական 100 միլիօնի փոխառութեան մասին բանակցութիւնները վերջացել են։ Ֆրանսիայի պահանջները բաւարարվեցված են. երկու խոշոր պաշտօններ Թիւրքական ադմինիստրացիայի մէջ տրվելու են ֆրանսիացիներին Պարիզի կաբինէտի որոշմամբ։ Թիւրքիան պարտաւորվում է պատուէրներ տալ բացառապէս Ֆրանսիային։ Պայմանագիրը ուղարկված է օսմանեան կառավարութեան հաստատութեան։ (Հ. Գ.)

—

Լօնդօն, 6 հոկտեմբերի

Րէյտէրի ասելով, բրիտանական նօտան Պարսկաստանում տիրող անիշխանութեան վերաբերութեամբ ուղարկված է պարսկական կառավարութեան՝ ռուսաց կառավարութեան հետ մտքերի փոփոխութիւն ունենալուց յետոյ։ Երկու կառավարութիւնները փոխադարձ համաձայնութեամբ հաստատապէս վճռել են, որչափ Թոյլ են տալիս արտասահմանցիների շահերը, միալ չը միջամտող դեբի մէջ։ Պարսկաստանի բաժանման մասին խօսք չը կայ։ (Հ. Գ.)

—

Սպահան, 6 հոկտեմբերի

Զարկուլ տեղում, Սպահանից 100 վերստ հեռաւորութեան վրա, չորս մեծ գիւղեր ենթարկվեցին զինված քօչւորների կողոպտման։ Կիսամերկ և քաղցած բնակիչները փախան քաղաք։ Զինված ոյժերի բացակայութեան պատճառով հէնց իրան քաղաքին և շրջակայքին սպառնում է նոյն վիճակը։ (Հ. Գ.)

—

Ուրմիա, 6 հոկտեմբերի

Ռուսաց պահակախմբի պետ Իվանովը գտաւ ռուսների գերեզմաններ(?) գեներալ Պասկեվիչի, որոնք Թաղված են 1827 Թւին։ (Հ. Գ.)

—

Թէհրան, 6 հոկտեմբերի

Մինիստրները հեռագրով բանակցութիւն սկսեցին Բարֆրուշի խռովարարների հետ, որոնք պահանջում են կաբինէտի, Եփրեմի և բախտիարների հեռացումը։ (Հ. Գ.)

—

«Meraat-ul-Carb» լրագիրը հաղորդում է, որ Թիւրքիայի կառավարող շրջաններում մեծ տպաւորութիւն գործեց Բուլղարիայի էկզարխ Իօսիֆի այն յայտարարութիւնը, թէ ինքն համերաշխ է տիեզերական պատրիարք Յովակիմի հետ Թիւրքական լծից քրիստոնեաներին ազատելու գործում։

Չը բաւականանալով, որ համերաշխութիւն յայտնեց քրիստոնեաների հովւապետի հետ Թիւրքիայի մայրաքաղաքում, բուլղարական էկզարխը այս օրերս այցելեց հայոց պատրիարքին՝ նրան ևս հրաւիրելու կռիւ մղել ճնշված քրիստոնէութեան համար։ Որպէս հաղորդում են յունական լրագիրները, հովւապետների խօսակցութեան ժամանակ պարզվեց, որ եթէ արևելեան եկեղեցիները անյապաղ իրական կռիւ չը սկսեն քրիստոնեայ աշխարհի հալածողների դէմ, այն ժամանակ վերջիններս սպառնում են մօտիկ ապագայում հալածանքներ ամբողջ Արևելքում։

Բուլղարական էկզարխը պնդում է տիեզերական պատրիարքի գլխաւորութեամբ արևելեան եկեղեցիների միջև դաշնակցութիւն կապելու անհրաժեշտութեան վրա, և այդ միջոցն է համարում լաւագոյնը քրիստոնեաներին ազատելու համար կիսալուսնի ճնշումներից և առանձին բալկանեան պետութիւնների քաղաքական ինքնուրոյնութիւնը ամրացնելու համար։

ԵՐԿԱԹՈՒՂԱՅԻՆ ԲԱՆՒՈՐՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԴՈՒԼԸ ՖՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ

—

Պարիզ, 6 հոկտեմբերի

Գործադուլային կօմիտէտը մի հրովարտակ հրատարակեց, որով յայտնում է, որ աշխատանքների անպայման վերսկսումը աւելի շահաւէտ է սինդիկատների համար, քան խաբուսիկ և ստորացուցիչ բանակցութիւնները. կօմիտէտը միայն ցանկանում է պատասխանատու լինել այն դէպքում, երբ կառավարութիւնը քննութիւն կը սկսէ։ Ծառայողների պահանջները ստանում են բաւարարութիւն։ Հրովարտակը կշտամբում է Բրիանին ազատութիւնը խախտելու և միջադէպերը հափազանցնելու մէջ։

Բրիանը երկաթուղային ծառայողների պարլամենտական խմբակին յայտնեց, որ նրա խորհրդակցութիւնները պարլամենտական խմբակների հետ գործադուլի հարցի մասին կարող են միայն վատթարացնել դրութիւնը. կառավարութիւնը ամբողջ պարլամենտի առաջ իր վրա պէտք է վերցնէ գործադուլային կօմիտէտի հետ բանակցելու միջամտման պատասխանատուութիւնը. երկաթուղային ծառայողները և բանւորները վերջ ի վերջոյ կը համոզվեն, որ կառավարութիւնը երբեք չէ մոռացել նրանց շահերը։ Լրագիրները հրատարակում են հաւանօրէն խեղաթիւրված լուրեր։ (Հ. Գ.)

—

Պ ա ր ի զ.—Երէկ, գործադուլի երրորդ օրը, դրութիւնը մնաց առանց փոփոխութեան։ Միայն Թոյլ կերպով մեծացաւ գընացքների Թիւը հիւսիսային երկաթուղիների վրա։ Այսօր սպասվում է երթևեկութեան խանգարումը Ֆրանսիայի հարաւում, Բորդօյում, Մարսէյլում և Տուլուզում՝ ընդունված վճիռների պատճառով։ Աշխատանքի ընդհանուր դաշնակցութիւնը տատանվում է գործադուլ յայտարարել։ Տեղի են ունենում խորհրդակցութիւններ սինդիկատների դաշնակցութեան հետ։ Էլեքտրական սինդիկատը երէկ երեկոյեան դադարեցրեց գործարանների մեծ մասի աշխատանքը։ Էլեքտրականութիւնը հանգաւ Ելիսեան պալատում, ներքին գործերի մինիստրութեան մէջ, պրէֆէկտուրում, Պարիզի կէս մասում։ Կանգ առաւ տրամվայի 4 գլխաւոր գծերի երթևեկութիւնը։ Սեղմած օդի գործարանը՝ նոյնպէս։ Հնարաւոր է, որ այսօր կանգ առնէ մէտրօպօլիտէնը (քաղաքային ստորերկրեայ երկաթուղին)։ Հեռագրական հաղորդակցութիւնը հարաւում խախտված է. նոյնպէս Պարիզի, Մօնսօյի, Կայէնի և Շատուրի միջև։ Տէլէֆօնը չէ գործում հիւսիսում։ Դիւնկիրխէնում գործադուլ անողները ընդհարում ունեցան զօրքերի հետ։ Դա, սակայն, անկարգութիւնների միակ դէպքն էր։ Առ այժմ արտաքին կարգը չէ խախտվում ոչ մի տեղ։ («P. B.»)

—

Պ ա ր ի զ.—Երէկվան միտինգը Սէն-Դօմանէժում հաւաքեց մինչև 50,000 մարդ։ Սահմանակից փողոցները լիքն էին։ Միաժամանակ տեղի ունի բողոքի բազմահազար միտինգ բանւորական պարագլուխներին կալանաւորելու դէմ աշխատանքի բօրսայում։ Դիսցիպլինան կատարեալ է, կարգը օրինակելի։ Բուրժուազական մամուլը, բացի «Matin» և «Journal» լրագիրներից, որոնք փողոցի տրամադրութեան արտայայտիչներն են և այդ պատճառով էլ չէզոք դիրք ունեն բռնած, եռանդով պաշտպանում է մինիստրութեանը, պահանջում է ռէպրէսիաների սաստկացումն և մեղադրում է աշխատանքի ընդհանուր դաշնակցութեանը։ Խօսում են մինչև անգամ նրա փակման մասին։ («P. B.»)

—

Պ ա ր ի զ.—Կառավարութիւնը սաստկացնում է ռէպրէսիաները։ Երէկ Պարիզում կալանաւորվեցին 100-ից աւելի մարդիկ, որոնց Թւում բանւորական շարժման շատ ղեկավարներ։ Գաւառում նոյնպէս մեծ է կալանաւորվածների Թիւը։ Այսօր ձերբակալվեց Պատօ։ Կալանաւորվածները մեղադրվում են 1845 Թւի յուլիսի 15-ի օրէնքի 17-րդ յօդուածով, որը դատապարտում է տաժանակիր աշխատանքների, երբեմն էլ մահվան՝ երկաթուղային երթևեկութիւնը փչացնողներին, իսկ մի ատիճանով ցած՝ գաղափարական ղեկավարներին։ Եթէ շարժումը այնուամենայնիւ կը սկսի զարգանալ, հնարաւոր է, որ յանցաւորներին պետական դաւաճանութեան մէջ մեղադրեն, գերագոյն դատարանին ենթարկելով նրանց։ Շարունակում են զօրքեր գալ Պարիզ։ Մինիստր Դիպիւի յայտնեց երէկ, որ եթէ կառավարութիւնը չը յաղթէ, անիշխանութիւն կը սկսվի։ Րէպրէսիաներին պատասխան ծառայում է մի կողմից սաբօտաժի զօրեղանալը, միւս կողմից պարլամենտի սօցիալիստական խմբի կատաղի արշաւանքը մինիստրութեան դէմ։ Ժօրէսը Թողել է բոլորովին իր խօսակցութեան կօրրէկտ ձևը։ Կուսակցութիւնը պահանջում է անյապաղ պարլամենտ գումարել, ապօրէն է յայտարարում երկաթուղիների զինւորացումը։ Կառավարութիւնը դիմում է հասարակութեանը մանիֆեստով, որի մէջ կառավարութեան գործողութիւնները յայտարարում է ոյժի յանցաւոր ի չարը գործածութիւն։ Հետաքրքրական է ընդգծել, որ կատաղի կռիւը չէ արգելում կողմերին իրանց պատրաստակամութիւնը յայտնել, որ կօնֆլիկտները խաղաղութեամբ վերջանան։ Գործադուլային կօմիտէտը դիմեց Բրիանին, յայտնելով որ պատրաստ է բանակցութիւնների մէջ մտնել կառավարութեան և ընկերութիւնների հետ։ Բրիանը պատասխանեց, որ կառավարութիւնը միշտ պատրաստ է աջակցել բանակցութիւններին բարեկամական համաձայնութեան նըպատակով։ Ընկերութիւնները պատրաստակամութիւն են յայտնում ծառայողների ցանկութիւնը կատարել, եթէ նրանք բարի խօսքերից կանցնեն գործի։ Հնարաւոր է կօմպրօմիս։ („P. B.“)

—

Պ ա ր ի զ.—Լուրերի համեմատ, երկաթուղիների դիրեկտօրների ժողովը դիմեց կառավարութեանը, յայտնելով որ անհրաժեշտ է բարձրացնել տարիֆը այն դէպքում, եթէ բաւարարութիւն կը տրվի ծառայողների պահանջներին։ Բրիանի առաւօտեան յայտարարութիւնը վկայում է, որ մինիստրութիւնը վճռել է կռիւ մղել շարժման դէմ, բայց լուր է պտտում, որ մինիստրութեան առանձին պատուիրակը առաջարկել է արդէն գործադուլային կօմիտէտին խաղաղ բանակցութիւններ սկսել, որոնք նպաստաւոր ընդունելութիւն կը գտնեն մինիստրութեան կողմից։ Դա դուրս կը բերէր մինիստրութիւնը խիստ վտանգաւոր դրութիւնից։ („P.B.“)

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԾԵՐ, ՆԵՐԿԵՐ*)

LXXVI

Անցեալ անգամ ես խօսեցի հայ գրողի մասին և ասացի, որ հայ գրողը չունի իր raison d'être-ը։

Հայ գրողը գրելու համար կամ ածուխ պիտի ծախի, կամ մշակ պիտի լինի, կամ վերջապէս վարժապետ։

Այդպիսով հայ գրող լինել՝ կը նշանակէ լինել դիլետանտ-սիրող։

Այսպէս՝ կամ կիսաքաղցած վարժապետ լինել և ժամանակ առ ժամանակ հայ ազգը բաղդաւորացնելու համար կարելի է մի-երկու տող գրել, կամ ապահովված պաշտօնով, կալուածքով մի պատուաւոր քաղաքացի լինել, և ինչո՞ւ ճակատին չը կպցնել հայ ժողովրդի փրկիչների եարլիկը։

Հօ կը գայ մի օր, որ կամ կենդանութեան օրով ժողովուրդը յօբելեան կը կատարի և ձեր գլուխը կօնֆետիի նման կը Թափի երախտագէտ հեռագիրներ, ուղերձներ ձեր բազմաչարչար ծառայութեան համար։

Իսկ եթէ մեռնի՞ք։

Երկու-երեք դիակառք լիքը պսակներով ձեզ ճանապարհ կը դնեն դէպի յաւիտենական աշխարհը։

Դա էլ մի բան է։

Իսկ ո՞ւր է իսկական պրօֆէսիօնալ գըրողը։

Ո՞ւր է այն գրողը, որն իր գրչով ապրէր, այնպէս՝ ինչպէս կօշիկ կարողը իր կօշկակարութեամբ, դուրգարը իր դուրգարութեամբ։

Չը կայ։

Ո՞ւր է այն գրողը, որի գրուածքները առնէր ժողովուրդը, կարդար, որի գրուածքներին սպասէր երկնքից իջած մանանայի նման։

Չը կայ։

Հապա ինչացո՞ւ է այդ գրողը, այդ գրականութիւնը։

Ի՞՞նչն է նրա raison d'être-ը։

Բայց միւս կողմից արհեստական կերպով պահպանվում է այդ ոչ մի իրաւաբանական և գործնական նշանակութիւն չունեցող դասակարգը մեզանում։

Ամենալաւ դէպքում միայն 30—40 տարի անցնելուց յետոյ մի պատառ կը գցեն նրա բերանը՝ այն ժամանակ, երբ և ծերացած է, և հիւանդ, և աշխարհում ապրելու էլ լաղաթը կորցրած։

Դա էլ արվում է ազգային արժանապատուութիւնը պահելու համար, ինչպէս շատ հիմնարկութիւններ և հաստատութիւններ իրանց դատարկ բովանդակութեամբ պահվում, պահպանվում են անուան խաթեր, իբրև կուլտուրական ազգ կոչվելու անհրաժեշտ դեկօրացիաներից մէկը։

Սրանք լոկ խօսքեր և պեսսիմիստական ակնարկներ չեն։

Կեանքի առաջ մղած փաստերը գալիս են պերճախօս կերպով ապացուցանելու, որ հայ գրողը և հայոց գրականութիւնը մի խիմերա է, մի недоносокъ է, fitus է։

Ահա ձեզ ապացոյց, Թէ ինչո՞ւ հրապարակ չեն գալիս տաղանդաւոր գրողներ։

*) Սոյն յօդուածում արտայայտված մի քանի մտքերին համակարծիք չենք։ Խմբ.

ցումը ապացոյց է կենսական յատկութեան յաղթանակի, իսկ մահացումը՝ ֆիզիկականի յաղթութեան։

Ինչպէս տեսնում ենք, վիտալիզմը (vita —կեանք) արդէն խօսում է կենսական յատկութիւնների և օրգանիզմի զարգացման մասին. և Թէպէտ նա պարուրված էր մետաֆիզիկական Թանձր քօղով, այնու ամենայնիւ՝ օրգանիզմներն իսկ հասարակ մեքենայ համարող՝ մեխանիկական տեսութիւնը շաղկապող օղակով միացնում է օրգանականի հետ։

Անցնենք, սակայն օրգանական տեսութեանը, որի հիմնաքարն է՝ հասարակական գիտութիւնների տեսակէտից «անալօգիայի օրէնքը»։ Սօցիալական բոլոր երևոյթները նոյն յեղաշրջումներն, նոյն առանձնայատկութիւններն ունեն, որով օժտված են օրգանիզմի առանձին մասերը։ Անալօգիան իր բարձր կատարելութեան, լրացման են հասցրել սօցիօլօգներից Հ. Սպենսերն ու Լիլիենֆելդը։ Սպենսերը, որպէս առաւել ամբողջացած և բաղեկալ իր եզրակացութիւնների մէջ, արժանի է ամենախորին ուշադրութեան. Նրա սօցիօլօգիան նշանաւոր է նրանով, որ ամփոփ է և կրում է իր վրա որոշ դասակարգային կնիք...

Օրգանական տեսութեան ղեկավարող սկզբունքն է՝ մարդկային հասարակութեան զարգացման բոլոր ելևէջները, կազմակերպչական, ներքին փոխադարձ յարաբերութիւնների բոլոր աստիճանները ընդունել յար և նման օրգանական կեանքի արտայայտութիւններին, ֆունկցիաներին։ Անօրգանական աշխարհը կենդանի արարածների և հետևաբար հասարակական կեանքի սուր և անհաշտ հակադրութիւնն է։ Նոր Թեօրիան իր ժխտողականութիւնը՝ հասարակական տեսութիւնների նկատմամբ՝ հնի վերաբերութեամբ հասաւ այն ծայրայեղութեան, որ խպառ մերժեց անօրգանականի որևէ աղերսութիւնը կենդանականի հետ։ Սպենսերը*), նոյն և Լիլիենֆելդը, նկատելով համապատասխան երևոյթներ հասարակական և օրգանական կեանքի մէջ, շեշտում են, որ հասարակութիւնը ենթարկվում է ճշգօրէն նոյն ներքին և արտաքին պրօցէսներին, որոնք յատուկ են օրգանիզմին։ Օրգանիզմը մեծանում է, ենթարկվում կառուցուածքի շերտաւորման, կատարելագործվում օրգանական իրայատուկ ֆունկցիաների մէջ, առանձնացնում իրանից մասեր, որոնք օժտված են լինում իրանց գոյութիւնը ինքնուրոյն կերպով պահպանելու զօրութեամբ։ Բնական են նաև բազմացման և մահացման օրէնքները։ Ճիշդ միևնոյն երևոյթները յատուկ են հասարակութեանը, ասում է Սպենսերը և այդ Թէզիսը ապացուցանում է նրանով, որ հասարակութիւնը բաղկացած լինելով կենդանի արարածներից, նրանց ամբողջութիւնն էլ չէ կարող լինել մեխանիկական ագրեգատ։

Ուրեմն մարդկային հասարակութիւնը օրգանիզմ է։

Օրգանիզմի մեծանալը արտայայտվում է նրա մարմնի աճեցմամբ, հասակով։ Նոյնն և հասարակութեան աճեցումը պայմանաւորված է նրա բովանդակութեան մեծութեամբ։ Ինչպէս առաջին դէպքում հասակի մեծութիւնը արդիւնք է, մի կողմից՝ ներքին պրօցէսսի—բջիջների շատացման, իսկ՝ միւս կողմից՝ արտաքին—օտար բջիջների միացման,—այնպէս էլ երկրորդ դէպքում՝ հասարակութեան ծաւալի մեծութիւնը արդիւնք է նախ ներքին, բնական աճեցման և ապա՝ պատերազմների գնով՝ արտաքին տերիտօրիաների միացման։ Ինչպէս օրգանիզմը բաժանվում է ներքնապէս բազմաթիւ պաշտօններ կատարող գործարանների՝ մարսողական, արեան շրջանառութեան, ներվային համակարգութեան և այլն, և այլն և այլն, այնպէս էլ հասարակութիւնը բաժանվում է զանազան դասակարգերի, դասերի, կաստաների, հաստատութիւնների և այլն։ Ստորադաս օրգանիզմը օժտված է ներվային մի սիստեմով. բարձր կատարելագործված օրգանիզմը՝ երկուսով։ Նոյն պատկերը տեսնում ենք հասարակական կեանքի մէջ. սկզբում զինւորական կառավարութիւնը իր մէջ պարփակում է նաև քաղաքացիական մասը, ապա հասարակութեան կուլտուրական զարգացմամբ դրանք ենթարկվում են շերտաւորման։ Ստորադաս օրգանիզմների բազմացման ձևերը—սեգմենտացիա, անջատումն—Սպենսերը անալօգիայով գտնում է պետութեան կազմալուծման և մի քանի ինքնուրոյն մասերի բաժանվելու մէջ։ Ինչ վերաբերում է հասարակութեան վախճանին, մահացման, այստեղ Թէպէտ կարող են առաջ գալ զանազան կասկածներ, սակայն, ըստ Սպենսերի, դրանք անհիմն բաներ են այն պարզ պատճառով, որ միջազգային յարաբերութիւնների մեղմանալովն ու անդորրութեամբ նրանց մահացման (ձուլման) արգելքները վերանում, չքանում են...

Եւ Սպենսերի անալօգիան հասնում է այն մանրամասնութեան, որ օրգանիզմի իւրաքանչիւր գործարանը համապատասխան ֆունկցիաներով իր նմանը ունի հասարակութեան մէջ գոյութիւն ունեցող դասակարգերում. մարսողութեան ապպարատը բանւոր դասակարգն է, իսկ ներվային համակարգութիւնը՝ կառավարչական էլէմենտը...

Վերջին հանգամանքը խիստ բնորոշ է և նշանակալից Սպենսերի դաւանանքի նկատմամբ...

Սպենսերի անալօգիան առաջին նուագ Թւում է անՄեղ և ներդաշնակ, սակայն երբ նրա իւրաքանչիւր արգումենտացիան կշռադատում ես քննադատօրէն, ապա այն ժամանակ հանդէս են գալիս ոչ միայն վրիպումներ, հասարակ Թերութիւններ, այլ և խոշոր հակասութիւններ և մանաւանդ որոշ տենդենցներ...

Նախ այն հանգամանքը, որ Սպենսերը հասարակութիւնը օրգանիզմ հռչակելու համար համեմատում է նրան առանց խտրութեան պարզ և բարդ կազմուածք ունեցող օրգանիզմների հետ և ի նկատի չէ առնում նրանց համապատասխան՝ նախապատմական և կուլտուրական հասարակութիւնները, ապացուցանում է հակասութիւնների անխուսափելի լինելը։ Անալօգիան ներդաշնակ և հիմնաւոր կը լինէր, եթէ օրգանական աշխարհի հասարակ ներկայացուցիչը նմանեցված լինէր նախապատմական հասարակութեան զարգացման բոլոր ելևէջներում, իսկ բարդ ներկայացուցիչը՝ կուլտուրական, ժամանակակից։ Այսպիսի նշանաւոր շեղումը արդէն որոշ չափով նսեմացնում է նրա հռչակաւոր անալօգիան։

Հասարակութեան աճեցումը,—օրգանիզմի հասակի մեծանալը,—ասում է Սպենսերը, ինչպէս և օրգանիզմինը, տեղի է ունենում ներքին և արտաքին ճանապարհներով՝ ներքինը՝ բնական ծննդաբերութեամբ, արտաքինը՝ օտար երկիրներ, տերիտօրիաներ բռնութեամբ միացնելով։ Ճիշդ է միանգամայն, որ այս աճեցման ձևերը յատուկ են նոյնիսկ ամենակուլտուրական ժողովուրդներին. սակայն չէ՞ որ յատուկ չէ բարդ օրգանիզմին։ Վերջիններիս հասակի աճումը պայմանաւորված է բացառապէս ներքին պրօցէսով՝ բջիջների բազմացմամբ։ Այստեղ, ուրեմն, անալօգիայի խրնդիրը ինքնըստինքեան տապալվում է։ Նոյնպէս նաև՝ դժգոհ տարրերի՝ պետութիւնից անջատվելու փաստերը սակաւ չեն նոյնիսկ կուլտուրական ազգերի մէջ, որոնք անջատվելով կազմում են ինքնուրոյն մարմին և ապահովաբար շարունակում պահպանել անկախ գոյութիւն։ Սակայն հնարաւո՞ր է այդպիսի անջատումն բարդ օրգանիզմների համար։ Եթէ յատուկ է այդ երևոյթը հասարակ օրգանիզմին, ապա բարձր կուլտուրական հասարակութիւնները, պետական բարդ և կնճռոտ ստրուկտուրայով, երբեք չեն համապատասխանում որևէ ամեօբայի կամ մեդուզայի զանգուածային, գրեթէ շաղախ ձևերին։

Սուրխաթեան

(Շր շարունակելի)

*) „Основанія социологіи, Индукціи социологіи“, Սպենսերի։

Ինչպէս նոյնիսկ կրթված, զարգացած և պատրաստված մարդիկ գրական հրապարակը չեն գալիս և եթէ նախնական փորձեր էլ անում են՝ իսկոյն ոզնու նման պահվում են իրանց փշերի մէջ։

Թողնում, գնում են աւելի շահաւէտ, կամ գոնէ հաց տուող ասպարէզ։

Մնում են ասպարէզում կամ ֆանատիկոսները կամ անճարացածները, կամ տգէտները կամ գրական առնէտները (крыса), որոնք մկան նման կրծելով չորացած տախտակը՝ մի քանի կաթիլ իւղ են դուրս քաշում նրանից և դրանով սնվում։

Հայ գրականութեան անկման կամ ճիշդն ասած՝ չը ստեղծվելու պատճառները շատ խորն են, բայց կան նրա զարգացման առաջն առնող և արհեստական պատճառներ։

Հայ գրականութեան սաղմային դրութեան մէջ մնալու գլխաւոր պատճառներից մէկն է հրատարակչական գործի վատ հիմքերի վրա դրված լինելը։

Մասնաւոր ձեռնարկողներ կամ բոլորովին չը կան, կամ եթէ կան էլ՝ քիչ չափերով հրատարակում են կամ դասագրքեր, կամ այնպիսի գրքեր, որոնց ընթերցողը բոլորովին չը կայ, եթէ կայ էլ՝ կարդում է օտար լեզուի վրա իրանց հեղինակներին, կամ ընտիր թարգմանութիւններ, կամ հրատարակվում են այնքան թանգ, որ առնողների մեծ կօնտինգենտ գրաւել անկարող է։

Բայց եթէ ունենք հատ ու կտոր գրողներ, կամ նրանց գրուածքները հրատարակվում են չափազանց թանգ գնով, որոնց ձեռք բերելը միջին ընթերցողի համար կամ շռայլութիւն է կամ ազգասիրութիւնից ըստիպված է առնում։

Օրինակ՝ Րաֆֆու գրուածքները. երկու, երեք և կէս րուբլի շատ քչերը կարող են տալ մի գրքի, որքան էլ հետաքրքրական լինի գիրքը։

Կան էլ գրողներ, որոնց ուղղակի մոռացել է թէ հայ գրականութիւնը, թէ հայ հրատարակչական գործը։

Ալ. Արարատեանին, այդ տաղանդաւոր նարօդնիկին, նոյնիսկ նրա գերեզմանի հետքն էլ են կորցրել։

Այն-ինչ նրա «Գիւղական խալիֆա» ըսքանչելի գիրքը ագահութեամբ կարդում է թէ ինտելիգենտը և թէ գիւղացին՝ ձեռքն ընկած ժամանակը։

Ինչու հազարաւոր օրինակներով չը հրատարակել այդ գիրքը և չը ցրել հատը 15—20 կոպէկով, փոխանակ 50 կոպէկի։

Բայց ինչ բան է, եղբայր, մի քսատ «Գիւղական խալիֆա», երբ կարելի է հրատարակել Զօլայի «Ժերմինալը» կամ Դիկենսի «Օլիվեր Տվիստը». բայց ով է կարդացողը այդ «Ժերմինալը» կամ «Օլիվեր Տվիստը». դրա մասին չէ մտածում նոյն իսկ Հայ Հրատարակչական Ընկերութիւնը, որը ձեռնարկել է այդ հռչակաւոր գրքերի հրատարակութեան։

Դարձեալ առաջ է գալիս հայկական դեկօրացիան, խալլիկը։

Բեմի վրա իսկական ծառի տեղ դնում են կարտօնէ նկարած ծառ, և հեռուից իսկական ծառի իլլիւզիօն է ստացվում։

Մեզ էլ կուլտուրա, գրականութիւն հարկաւոր չէ, այլ բաւական է, որ հեռուից իսկական կուլտուրայի և գրականութեան իլլիւզիօն ստանանք։ Հօ կը լինի հայ կուլտուրա, հայ գրականութիւն։

Իսկ թէ այդ գեղեցիկ կապերտները մօտիկից ինչ չուլեր, փալասներ են, Աստուած հեռու տանէ։

Խալլիկ։

Ուսուցիչը կարող է ճակատին խալլիկ ունենալ, իսկ թէ ինչ հնչիւն դատարկութիւն է տիրում նրա պղնձէ ճակատի մէջ, այդ մեզ չէ հետաքրքրում։

Այդպէս է և գրականութիւնը և ամեն ինչ։

Այդպիսով հայ գրողը իր գրչով ապրելու և ապահովվելու անկարող լինելով՝ առաջ չեն գալիս պրօֆէսիօնալ գրողներ, ասպարէզ չեն մղվում տաղանդաւոր և պատրաստված մարդիկ և եկածներն էլ շուտով փախչում են, ասպարէզը թողնելով տգէտներին, գրական առնէտներին, որոնք մի կաթիլ իւղով էլ գոհ լինելով խալլիկը ճակատներին կրծում, մաշում, հիւծում են առանց նրան էլ ուժասպառ եղած հայ գրականութիւնը։

Այստեղ աւելորդ չեմ համարում յիշատակել, վիրաւորական չը թւալու համար մեր մի քանի գրողներին, որ չը կայ օրէնք, սկզբունք առանց բացառութեան։

Կան ի հարկէ և մեր մէջ ֆանատիկոսութեան չափ նուիրված գրողներ, որոնք նիւթական զրկանքի տարափի տակ անօրինակ հաւատով առաջ են տանում գրական խօսքը և գրական միտքը։

Բայց մեր խօսքը դրա մասին չէ։

Մեր խօսքը ընդհանուր ցաւերի, ընդհանուր վէրքերի մասին է, որոնց բուժելու ցանկութիւնը օրվայ հարց է դարձել այժմ։

Ես դեռ այս հարցին կը վերադառնամ։

Յակոբ Գենջեան

ՓԱՐՏԱՃԱՆԱՉ ՄԱՐԴՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Գործիչներից, անձնուէր ու պարտաճանաչ քաղաքացիներից մէկն էր Աւետիս Ասլանեանը, որի մահվան լուրը այս օրերս իմացանք ու խորապէս ցաւ զգացինք այդ կորուստի առիթով։

Անձամբ չէինք ճանաչում հանգուցեալին, բայց նրա գրական գործունէութեան հետ ծանօթ էինք «Մշակից»։

Գաւառական քաղաքի թղթակիցներից մէկ էր նա։

Գաւառական թղթակից։

Որչափ հեշտ է արտասանելը, բայց և որ աստիճան դժուար է այդ պաշտօնը կատարել առ հասարակ գաւառական քաղաքներում, ուր մէշչանականութեամբ յղփացած հասարակութիւնը չը տանելով ճշմարտախօս թղթակցի գոյութիւնը՝ ամէն րոպէ պատրաստ է նրան խաչ հանել։ Ահա այսպիսի դժուարին պաշտօն է տարել իր ուսերի վրա գրչի զինուոր Աւետիս Ասլանեանը երկար տարիների ընթացքում։

Չը նայած որ 65 տարեկան, բայց մաքրով առաջադիմական-դէմօկրատ մարդ էր հանգուցեալը։ Այդ էր ապացուցանում նրա թղթակցութիւնների մէջ արծարծված խնդիրների ոգին։

Մի անձնուէր գործիչ և անկեղծ ժողովրդական բարեկամ կորցրեց հասարակութիւնը, իսկ հայ մամուլը ժրաջան մշակներից մէկին, որի կորուստը զգալի է մեր իրականութեան, մեր մռայլ կեանքի համար։

Հանգիստ արժանաւոր գործչի բազմաչխատ ոսկորներին։ Յար. Գասպարեան

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Կարս, 3 հոկտեմբերի

Երէկ երեկոյեան ժամը մօտ 4-ին՝ Եղիշէ Վարդանեան և Ընկ. պատկանող խոտի պահեստում, անյայտ պատճառից, հրդեհ առաջացաւ։ Որովհետև վառվողը խոտ էր, ուստի վտանգ էր սպառնում թէ ամբողջ պահեստին և թէ նրա շրջապատող տներին։ Հրդեհի վայրը անմիջապէս ժամանեցին նահանգապետը, բերդապետը, ոստիկանապետը և բազմաթիւ ոստիկանական ծառայողներ։ Հրդեհը հանգցվեց երեկոյեան մօտ $8^1/_2$-ին՝ շնորհիւ քաղաքային և զինուորական հրդեհաշէջ խմբի օգնութեան։

Այրվեց և փչացաւ մօտ 4000 պուդ խոտ։ Վնասը հաշւում են մօտ 1000 ր.։ Թէև սա մեծ չէ, բայց տնտեսապէս քայքայված հասարակութեան համար հսկայական նշանակութիւն ունի։

Կասկածով ձերբակալված են մի քանի հոգի։

Ի դէպ է յիշատակել մի բան։ Հրդեհին օգնութեան հասնող ամբոխը գործում է այնպէս, ինչպէս մի թշնամի։ Օգնութեան շտապողները մեծ մասամբ գողեր, գրպանահատներ և այլ մութ մարդիկ են։ Եթէ կառավարութիւնը պատշաճաւոր օգնութիւն ցոյց չը տար, հաւանական է, որ ամբողջ դէզերը զոհ կը գնային թալանի։

Իսկական կարեկցութիւնը և զուտ բարոյական պարտաճանաչութիւնը բացակայում են։ Տաւարչ

Ալեքսանդրօպոլ, 3 հոկտեմբերի

Վերջացաւ Շիրակի գաւառի բերքերի կութը։ Վեց ամսվայ յոգնատանջ աշխատանքից յետոյ մեր գիւղացին հաւաքեց իր ճակատի դառն քրտինքի արդիւնք ցորենն ու գարին։ Սակայն այս տարի նա մխիթարված չէ։ Շատ տեղերում եղան կարկտահարութիւն, մի քանի տեղերում մկներ և տեղ-տեղ ցրտահարութիւն։ Գիւղացին բոլորովին վերջացրել է կալն ու կութը, բայց արդիւնքը շատ թոյլ։

Ցորենի պուդը 1 ր. է, իսկ գարուն՝ 60 կ., դարմանն ու խոտը բաւարար։ Եթէ ի նկատի ունենանք տարվայ բերքը և աղքատիկութիւնը, կը տեսնենք, որ անմխիթարական է։ Դարձեալ մեր խեղճ գիւղացին մնաց վիզը ծռած, պարտքերով ճնշված և քայքայված տնտեսական վիճակով։

Վերջին տարիների տնտեսական հարուածների պատճառով յիշեալ գաւառացին զրկվել է իր ընտանի կենդանիներից և շատ քիչ քանակութիւնով է պահում որպէս գիւղացի։ Ընտանի կենդանիների գինը չափազանց թանգացել է։ Մի եզը արժէ 70—80 ր., մի կովը՝ 30—35 ր., մի ոչխարը 8—9 ր.։

Շիրակի գիւղացիները կալ ու կութից պրծնելով, իւրաքանչիւր գիւղում ծխ. ժողով են գումարում հոգաբարձուների հետ՝ դպրոցներ բանալու համար նախապատրաստութիւններ տեսնելու և ուսուցիչներ հրաւիրելու։ Ուսուցիչներ հրաւիրելու համար դիմում են վիճակային յաջորդին և նրա ցուցումներով ուսուցիչ հրաւիրում։

Շուտով մի քանի անձնաւորութիւններ մտադիր են վիճակի յաջորդի հետ հիմնել գաւառական դպրոցական կենտր. մարմին, որը նպատակ ունի բարեկարգելու և կարգի բերելու գաւառի անկերպարան և աննորմալ ծխ. դպրոցների վիճակն ու զերծ կացուցանելու այլևայլ շահատակութիւններից։ Տէր-Սարգսեան

Սղնախ, 1 հոկտեմբերի

Այս օրերս տեղի ունեցան հոգաբ. ընտրութիւններ տեղւոյն հայոց դպրոցի համար։ Հին հոգաբարձուներից վերընտրվեցին՝ Վ. Ենիկոլոփեան, Քր. Տէր-Աստուածատրեան և Արշ. Փարեմուզեան։ Ս. Կարապետ մայր եկեղեցու երէցփոխ ընտրվեց Տիգ. Մեհրաբեկեան, իսկ ս. Գէորգ եկեղեցու երէցփոխ՝ Յակ. Սահակեան։

Հոգաբարձուների ընտրութիւնն ապօրինի է, որովհետև ծխ. կանոնադրութեան 75 րդ յօդուածի համաձայն նախկին հոգաբարձ. կազմը կարող է վերընտրվել այն դէպքում միայն, երբ նրա հաշիւները քննված են վերստուգիչ յանձնաժողովի կողմից և ծխ. ժողովը նրա գործունէութիւնը գտել է անպարսաւելի։

Բայց օրէնքը մեր դժբաղդ քաղաքի համար չէ սահմանված։ Մեզ մօտ ամեն մի սրբութիւն ոտի տակ է տրվում, տեղի տալով կամայականութեան, անձնական հաշիւների, բարեկամութեան, խաթրի։ Քաղաքային, դպրոցական, հասարակական, եկեղեցական գործերը միշտ զոհ են գնում անձնական հաշիւների։ Գաղափարը մեզանում գոյութիւն չունի, և վայը տարել է նրան, ով կը յանդգնի գաղափարի պաշտպանը լինել։ Այդպիսին դատապարտված է նիւթական և բարոյական մեծ զրկանքների։

Արդէն հաղորդել էինք, որ ընտրված կայ վերստուգող յանձնաժողով, բայց նա չը կարողացաւ իր պաշտօնը կատարել, որովհետև հոգաբարձութիւնը հաշիւ չը տուեց (1905—1910)։ Եւ այս հոգաբարձուները վերընտրվում են։ Մեղքալու է մանաւանդ Վ. Ենիկոլոփեանի վերընտրութիւնը, որին նախկին աւ.-ուսուցիչ Յ. Գրիգորեանը 1907 թ. «Մշակում» մեղադրեց դպրոցի փողերը վատնելու մէջ և այս բանի համար ոչ մի քննութիւն տեղի չունեցաւ։

Եւ գաւառական թղթակիցը միայն պէտք է լալ և արձանագրէ տխուր իրողութիւնը, ամենևին յոյս չունենալով՝ որ իր գրչով կարողանայ որևէ օգուտ բերել այնպիսի նեխված ճահճին, ինչպիսին է Սղնախը...

N. N.

Շուշի, 26 սեպտեմբերի

Եթէ չը հաշւենք տեղիս քաղ. ակումբի գր.-ընթերցարանը, որը ծառայում է ակումբի անդամներին, Շուշին, բացի Հ. Հ. Բ. Ընկ. տեղիս ճիւղի գր. ընթերցարանից, աչքի ընկնող հասարակական գրադարան չունի։

Այդ գր. ընթերցարանն է, որ կապում է տեղիս թէ երիտասարդութեանը և թէ ընթերցասէր դասին բաւականութիւն տալիս։ 1909 թ. կողմնակի ընթերցողներ թէ քաղաքացիներից և թէ ամարանոցաւորներից յաճախել են ընթերցարան 5999 հոգի, որոնցից 1323-ը կանայք և օրիօրդներ, իսկ 3445-ը արական սեռի։

Նոյն թւին 114 հոգի օգտվել են գրադարանից գրքեր վերցնելով։ Այդ 114 հոգին 3445 հատոր գիրք են տարել իրանց տները, որից 2245-ը ռուսերէն, իսկ 1200-ը հայերէն։

Գրադարանն ունի ընդամենը 5000 հատոր գիրք, որից 1900-ն է միայն հայերէն։ Ինչով բացատրել այդ երևոյթը, որ ամեն տեղ, ամեն քաղաքում, հայի գրադարանը միշտ զուրկ է հայկական գրքերից և խոշոր տեղ է բռնում օտարինը։ Շատերը արդարանում են նրանով, որ հայերէն ընթերցանութեան բաւարար թւով գրքեր չը կան և այլն։ Սակայն այդ փաստը արդարացի է այնպիսի գրադարանների համար, ինչպէս Բագուի Հ. Մ. Ընկ. գրադարանն է կամ այնպիսի քաղաքների համար, ուր մեծ թւով ինտելիգենցիա կայ և կարիք է զգացվում լուրջ գիտական, փիլիսոփայական գրուածքների։ Իսկ Շուշու և այլ գաւառական քաղաքների վերաբերմամբ այդ պատճառաբանութիւնը հազիւ թէ ուղիղ լինի։

Շուշու գրադարանի վարչութիւնը պիտի գրադարանը ողողէ հայերէն եղած գրքերով, մանաւանդ որ շրջակայ գիւղացիք էլ կարող են օգտվել։

Շուշու այդ գր.-ընթերցարանն իր եկամուտով տեղիս Ագուլեցոց եկեղեցու բակում պահում է եկեղ.-ծխ. ուսումնարան, ուր սովորում են երկսեռ 60 աշ.-աշակերտուհիներ՝ 2 ուսուցիչների ղեկավարութեամբ։ Գրադարանի վարչութիւնը հոգում է նաև աշ.-աշակերտուհիների ուսումնարանական պիտոյքները։

Բացի այդ, նպաստներ է տալիս աղքատներին, նրանց ընտանիքներին և Մարիամեան ու թեմ. դպրոցում պահում է 2 աշակերտ և 2 էլ աշակերտուհի։

Այս տարի մինչև սեպտեմբերի 25-ը ընթերցարան յաճախել են 4188 հոգի։ Գր.-ընթերցարանը ներկայումս ունի 7000 ր. դրամագլուխ։

Ի նկատի առնելով այլ գաւառական քաղաքների գր.-ընթերցարանների վարչութիւններին, պիտի խոստովանած, որ Շուշու գր.-ընթերցարանի վարչութիւնը կանգնած է իր բարձրութեան վրա։ Այդ հաստատութեան վարչութեան նախագահն է քաղ. ճարտարապետ Մ. Ղոնդաղսազեանը, որի եռանդուն գործունէութեանն են պարտական շուշեցիք թէ այդ գրադարանի և թէ, ուրեմն, նրա միջոցներով պահվող ուսումնարանի գոյութիւնը։ Ս. Գարագաշ

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

IV

Մոսկվա, 29 սեպտեմբերի

Վերջերս Ռուսաստանում տեղի ունեցաւ երկու խոշոր և ուշագրաւ երևոյթ, որոնց վրա անկարելի է կանգ չառնել։ Այդ երևոյթները նշանակալից են նաև նրանով, որ նրանք պետական մեծ ակտեր ներկայացնելուց զատ՝ ունեն հասարակական բարձր նշանակութիւն ևս։ Եւ ներկայումս չի գտնվի երկրի քաղաքական, կուլտուրա-հասարակական կեանքով ապրող մէկը, որ առանձնապէս իր ուշադրութիւնը կենտրոնացրած չը լինի այդ երևոյթների վրա։

Մի տեղ Պարիզի դեսպան է նշանակված Իզվօլսկին՝ այդ խոշոր դիպլօմատը, որ 5 տարի արտաքին գործերի մինիստրի պատասխանատու պաշտօնն է վարել։ Նա նշանակվել է, ինչպէս յայտնի է, ոչ պակաս խոշոր և տաղանդաւոր քաղաքագէտ Նելիդովի փոխարէն, որ նորերս կնքեց իր մահկանացուն դաշնակից երկրի կրծքում, Պարիզում։

Քաղաքակիրթ Եւրօպան իր սրտանց հայեացքը յառեց Ռուսաստանի կատարած այդ նոր խոշոր քայլի վրա, գտնելով որ Իզվօլսկիի նշանակումը գալիս է մի աւելորդ անգամ ևս հաստատելու և ամրապնդելու այն սերտ բարեկամական կապերը, որոնք, վաղուց ի վեր գոյութիւն ունէին երկու դաշնակից խոշոր պետութիւնների՝ Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի միջև։

Բայց թողնենք այդ հանգամանքը մի կողմ, որովհետև դրա մասին մանրամասն գրելը դուրս է մեր յօդուածի սահմաններից։

Միւս խոշոր երևոյթը լուսաւորութեան մինիստր Շվարցի հրաժարումն է, որի փոխարէն արդէն նշանակվել է Կասսօ։

Ես իմ տողերը կը նուիրեմ միայն Շվարցին և Կասսօյին։

Յայտնի է, որ Շվարցը մինիստր նշանակվեց Կաուֆմանից յետոյ. վերջինս լիբերալ էր և, չը նայած իր կարճաժամանակեայ պաշտօնավարութեան, կարողացաւ սէր և համակրանք վաստակել հասարակական զանազան խաւերի մէջ, մանաւանդ երիտասարդ, թրթիռ սիրտ ունեցող ուսանողութեան մէջ։

Կաուֆմանի առաջ, ի հարկէ, անյապաղ լուծումն պահանջող գործերի մի անծայրածիր կոյտ կար ընկած. բայց նա՝ ոչինչ չարած, ստիպված եղաւ թողնել այդ ասպարէզը և հեռանալ. հարկաւոր էր այնպիսի մարդ, որ կեանքի կտրուկ պահանջները հասկանալ կարողանար։ Այդ անձնաւորութիւնը Շվարցը չէր, ի հարկէ. բայց դառնանք նրան։

Շվարցը, թողնելով պրօֆեսօրական ամբիոնն և ստանձնելով լուսաւորութեան մինիստրութեան ծանր և պատասխանատու պաշտօնը, հէնց իր պաշտօնավարութեան առաջին օրերից ցոյց տուեց, թէ ինչպիսի բիւրօկրատական համոզմունքների տէր անձն է. նա, այսպէս ասած, մկրտված լինելով բիւրօկրատիայի աւազանում, մինչև իր ուղն ու ծուծը մնաց և դեռ կը շարունակէ մնալ որպէս տիպիք բիւրօկրատ, որպէս մի անձն, որ միանգամայն կոչված է բիւրօկրատ կառավարութեան մէջ պաշտօնավարելու համար։

Շվարցը մտաւ մինիստրութեան մէջ և իրան շրջապատեց համախոհներով. նրա առաջին գործը եղաւ յայտարարելու արար աշխարհին, որ իր նախորդ Կաուֆմանն ոչինչ չէ արել, որ դպրոցների վիճակը քայքայվել է շնորհիւ նրա «տհաս» խելքի և վարչական անընդունակութիւնների. կարճ, նրա կօնֆլիկտը Կաուֆմանի հետ յայտնի և ակներև է ամենքին։

Շվարցի առաջին «շինարար» գործը կայանում է այն կատաղի և եռանդուն արշաւանքի մէջ, որ նա իր ուժերի ամբողջ թափով մղել է բարձրագոյն դպրոցների դէմ. նա բազմիցս փորձեր է արել ոչ միայն սահմանափակելու նրանց իրաւունքները, այլև շատ յաճախ իր քիթը խոթում էր դպրոցների ինքնավարական կեանքի օրգանների գործունէութեան մէջ։ Այդ տեսակէտից խիստ ուշագրաւ է նրա յայտնի կօնֆլիկտը Մոսկվայի համալսարանի հետ։ Շվարցի պարբերական և սիստեմատիկ միջամտութիւնը համալսարանի ներքին գործերի մէջ հիմք ծառայեց պրօֆեսուրայի և ուսանողութեան համար բուռն կերպով բողոքելու նրա անօրինակ, անարդար ոտնձգութիւնների դէմ։ Համալսարանը պնդում էր իր բարձրագոյն շնորհված իր աւտօնօմիայի, իր իրաւունքների վրա, իսկ Շվարցը բացատրում էր, որ «այն գործերը, որոնք օրէնսդրական բնաւորութիւն չունենն, կարող են լուծվել իր հայեցողութեամբ, իր անսահման իշխանութեամբ»։

Այստեղ արդէն կան երկու տարբեր հասկացողութիւններ, երկու կօնտրաստ գաղափարներ համալսարանի աւտօնօմիայի մասին։

Բայց Շվարցը դրանով չէ բաւականանում. նա մի առանձին րապօրտով դիմում է սենատին և խնդրում որոշել իր իրաւասութեան սահմանները համալսարանի աւտօնօմիայի խնդրում։ Նա գտնում է, որ համալսարանում կատարվող բոլոր գործերի և երևոյթների համար պատասխանատու է միմիայն մինիստրը. կարճ, մինիստրը կօմպետենտ է համալսարանի բոլոր գործերում։

Եւ յիշատակութեան արժանին այն է, որ սենատը շեղվում է բուն հարցից և, խոյս տալով ուղղակի պատասխանից, յայտնում է, որ «մինիստրը պէտք է օգտվի իրան վերապահված իրաւունքներից»։

Կատաղում է Շվարցը այդ անորոշ պատասխանի վրա և որոշում է իր աջ թևի հետ միասին՝ Ուլեանովի հետ՝ կազմել համալսարանի նոր կանոնադրութիւն. և նա, ինչպէս յայտնի է, առանց մասնաժողովի, երկուսով, կազմել է արդէն կանոնադրութիւնն և փաթաթել Դումայի շլինքին։

Այն հարցին, թէ ինչու նրանք մեն-մենակ են կազմել կանոնադրութիւն, Շվարցի արբանեակը պատասխանել է, որ գործի այդ եղանակը ոչ մի ծախք չէ պահանջում պետութիւնից, մինչդեռ առանձին մասնաժողով կազմելը ահագին ծախքեր է կլանում պետական գանձարանից։

Ծիծաղելի է, չէ, ընթերցող. դա կատաբեալ ճշմարտութիւն է, դառն իրողութիւն...

Իսկ թէ Շվարցի կազմած նոր կանոնադրութիւնն ինչ խայտառակ պատկեր է ներկայացնում իրանից, այդ արդէն յայտնի է ամենքին։ Նա իր կանոնադրութիւնը կառուցել է 1884 թ. մինիստրի անփառունակ հնացորդների, նրա փլատակների բեկորների վրա...

Բայց կարճենք մեր գրելը Շվարցի գործունէութեան մասին և յիշենք նրա գլխաւոր կէտերը միայն։

Համալսարանական կանոնադրութիւնից զատ նա մշակել և օրինականացրել է արդէն մի այլ կանոնադրութիւն, որի հիման վրա համալսարանի կանանց իրաւունք է տրված շարունակել իրանց ուսումը մինչև աւարտումը, որից յետոյ համալսարանի դռներն այսուհետև փակ են լինելու կանանց առաջ։

Բայց Շվարցը դրանով էլ չէ բաւականանում. նա կարծես թէ իրան նպատակ է դրել «վերակազմելու» Ռուսաստանի բոլոր դպրոցները՝ սկսած տարրականից մինչև բարձրագոյնը. և ահա նա, մէկը միւսի ետևից, իր հաւատարիմ աշխատակիցների՝ Գեօրգիևսկու և Ուլեանովի աջակցութեամբ՝ կազմում է պրոեկտների մի ամբողջ շարան, որոնցից յիշատակութեան արժանի են տարրական ուսումնարանների, կանանց ուսուցչական ինստիտուտի, միջնակարգ դպրոցների, Շելապուտինի մանկավարժական ինստիտուտի, մանկավարժական կուրսերի, միջնակարգ դպրոցների պրոեկտները և այլն։ Կարճ, նա իրան պատել է պրոեկտների մի ահագին ցանցով. և այդ պրոեկտները ոչ միայն կազմվել են, այլ և բոլոր բարձր ինստանցիաներով անցնելով արդէն յանձնվել են Դումային, որին և մնում է առնելու իր վերջին խօսքը այդ մասին, կեանքի պահանջներին չը համապատասխանող պրոեկտների առիթով, իսկ նրա յաջորդին մնում է մտածել այդ մասին։

Երկու խօսք ևս Շվարցի մասին։

Նա, ինչպէս յայտնի է, յաճախակի հանդէս էր գալիս Դումայում։ Լինելով խիստ յամառ և կամակոր մարդ՝ Շվարցը ոչ մի զիջում չէր անում իր գործունէութեան մէջ. և, ինչպէս գիտէ ընթերցողը, ոչ Դուման էր հասկանում նրան, և ոչ էլ ինքը Դումային։

Եւ ահա մօտ 3 տարի ռուս ժողովրդի կրթութեան ղեկն իր ձեռքի մէջ պինդ պահած Շվարցը թողնում է իր պաշտօնն ընդմիշտ՝ չքանում է այդ ասպարէզից մինիստրների խորհրդում հանդէս գալու համար։ Մենք ևս ռուս ժողովրդի լաւագոյն խաւերի, ռուս ուսանողութեան և պրօգրեսիվ մամուլի հետ միասին մեր ջերմագին խնդակցութիւնն ենք յայտնում Շվարցի հրաժարականի առիթով։

Այժմ անցնենք Կասսօյին։

Կասսօն մի լուրջ, պատրաստված գիտնական է։ Աւարտելով իր ուսումը Բեռլինի համալսարանում և վերադառնալով Ռուսաստան՝ մի քանի համալսարաններում դասախօսութիւններ է կարդացել պետական և քաղաքացիական իրաւունքներից։ Ներկայումս նա դասախօսում է Մոսկվայի համալսարանում։ Խոշոր գիտնականի տիտղոսներ ունենալուց զատ՝ նա յայտնի է նաև իր գիտական աշխատութիւններով, որոնցից մի քանիսը գրված է գերմաներէն լեզուով։

Նա բնիկ Բեսսարաբիայի նահանգից է. ինքը հարուստ կալուածատէր է։

Թէև Կասսօ և Շվարց մօտիկ բարեկամներ չեն եղել, բայց վերջինս միշտ հովանաւորել է ապագայ մինիստրին։ Այդպէս է յայտարարում ռուսաց մամուլը. բայց չը նայած դրան՝ Շվարց մինչև իսկ ժխտում է իր ծանօթութիւնը Կասսօյի հետ։

Կասսօ և Շվարց համոզմունքներով և գաղափարներով, տենդենցներով և աշխարհահայեացքներով շատ մօտ են կանգնած իրար։ Ցամենայն դէպս պարզ կարելի է ասել, որ նա աջակողմեան տարր է ներկայացնում իրանից։ Դա ակներև է մանաւանդ այն պատճառով, որ նա մինչև մինիստր նշանակվելը վերատեսչի պաշտօն է վարել Մոսկվայի՝ Թագաժառանգի անուան լիցէյում, որի վարիչները միշտ էլ աջակողմեաններ են եղել։

Կասսօ դեռ երիտասարդ է. նա յայտնի է նաև իբրև խելօք և հեզահամբոյր անձն։ Նա, անպայման, եռանդոտ և աշխատասէր անձնաւորութիւն է. իսկ թէ ինչ ուղղութեամբ է լինելու նրա գործունէութիւնը, այդ արդէն այլ հարց է։ Բաւական է յիշել, որ 1905—6 փոթորկալից ժողովրդական յուզմունքների տարիներում նա կամ ակնյայտնի կերպով բացակայում էր համալսարանի խորհրդի նիստերից, կամ եթէ սակաւ յաճախում էլ էր՝ միշտ մնում էր լուռ ու մունջ, առանց արտայայտվելու։ Իսկ դա գեղեցիկ մաշտաբ կարող է ծառայել նրա քաղաքական համոզմունքների որոշման։ Յիշենք, որ նա առհասարակ խոյս է տալիս քաղաքական թեմաների մասին խօսելուց։

Այսպէս թէ այնպէս, Կասսօյին մնում է կամ անյապաղ կատարել կեանքի կարեւոր և հրամայողական պահանջները՝ դպրոցական կրթական գործը իր կոչման բարձրութեան վրա պահելու համար, կամ գործել իր

նախորդի շաւղով, որով կատարեալ վիհ փորած կը լինի իր և ուսանող սերնդի համար: Առաջին դէպքում մենք երախտապարտ կը լինենք նրան, իսկ երկրորդ դէպքում նրա գործունէութիւնն և անունը կարժանանայ ուսանող սերնդի կողմից այնպիսի զգացումների, որպիսիները յաճախ արտայայտւում էին Շվարցի վերաբերմամբ:

Ոսկու-Ջոն

ԱՐՀԵՍՏԱԿՑԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ԿԱՆՕՆՆԵՐ

Ներքին գործերի մինիստրութեանը կից կազմված ընդհանուր գործերի վերատեսուչ Արբուզովի նախագահութեամբ, միջվարչական մասնաժողովը վերջացրեց արհեստակցական ընկերութիւններին վերաբերող կանօնների մշակումը, փոխարէն 1906 թ. մարտի 4-ի, միութիւններին և ընկերութիւններին վերաբերող ժամանակաւոր կանօնների: Մօտիկ ապագայում կանօնները կառաջադրվեն մինիստրների խորհրդին օրէնսդրական հաստատութիւններին ներկայացնելու համար:

Նոր կանօնները որոշում են, ի միջի այլոց, երբև պրօֆէսիօնալ ընկերութիւնների գործողութիւնների շրջան՝ նահանգների և քաղաքապետութիւնների սահմանները: Երկու կամ մի քանի ընկերութիւնների միութիւն կազմելն արգելվում է: Ընկերութեան անդամներ կարող են լինել կամ մի պրօֆէսիայի անձինք, կամ մի որոշ գործարանում, ֆաբրիկայում կամ առևտրա-արդիւնաբերական ձեռնարկութեան մէջ աշխատող մարդիկ:

Անպայման ընկերութեան անդամներ չեն կարող լինել կողմնակի անձինք, թէկուզ իբրև աշխատակից, խրախուսող և պատւաւոր անդամներ: Այն բանւորը, որ կը թողնէ աշխատանքը ձեռնարկութեան մէջ, դադարում է ընկերութեան անդամ լինելուց: Այս որոշումը չէ տարածվում օրէնքով թոյլ տրված գործադուլների և լօկաուտների ժամանակի վրա:

ՄԻՆԻՍՏՐ ՏԻՄԱՇԵՎԻ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ԽԱԽՏՎԱԾ

Առևտրի և արդիւնաբերութեան մինիստրութեան մօտ շրջաններում, ասում են, որ Տիմաշևի դրութիւնը խախտված է: Ասում են մինչև անգամ, որ Տիմաշև, արձակուրդը վերջացնելուց յետոյ, այլ ևս չի վերադառնայ իր պաշտօնին: Բնորոշ է այն, որ առևտրի և արդիւնաբերութեան մինիստրի համար «փորձաքար» ծառայեցին նոյն չարաբաստ «նաւթաբեր հողերը», որոնց պատճառով պաշտօնը թողին նրա երկու նախորդները՝ Ի. Պ. Շիպօվ և Վ. Ի. Տիմիրեազև:

Դժգոհութիւնը Տիմաշևի դէմ ծագեց նրա այն նախագծի առիթով, որով առաջարկւում էր սահմանափակել օտարահպատակների իրաւունքները Մայկոպի նոր բացված շրջաններում նաւթաբեր հողեր ձեռք բերելու և շահագործելու համար:

Ցարձակում սկսվեց այդ նախագծի դէմ զանազան կողմից: Առաջինը ձայն բարձրացրին շահագրգռված ֆինանսական շրջանները արտասահմանում: Պաշտօնական գրագրութիւն սկսվեց օտար պետութիւններից մէկի և մեր արտաքին գործերի մինիստրութեան միջև: Մեր կառավարութեանը բարեկամաբար հասկացնել տուին, որ անտեղի է սահմանափակել կատարեալ իրաւունքներ ունեցող օտարահպատակներին:

Վերջին վայրկեանում բողոքողների թւին միացաւ և Կովկասի Փոխարքայ կոմս Ի. Ի. Վօրօնցօվ-Դաշկօվ: Որպէս Կուբանեան կօզակների զօրքի նակազնոյ ատաման, կոմսը իր պարտքը համարեց առևտրի մինիստրի նախագծի մասին յայտնել, որ առհասարակ այդպիսի դէպքերում վնասակար համարելով ամեն տեսակ սահմանափակումներ, նա առանձնապէս եռանդով բողոքում է օտարազգիների իրաւունքների սահմանափակման դէմ և ասում է, որ պէտք է թոյլ տալ նրանց կապալով վերցնել և գնել նաւթաբեր հողեր կօզակների շրջանների բաժիններում, որովհետև սահմանափակումը անշահաւէտ է և մինչև անգամ կորստաբեր հէնց իրանց կօզակների համար:

Փոխարքայի կարծիքին ամբողջապէս միացաւ և զինւորական մինիստրը, և նախագծի վիճակը կարելի է որոշված համարել:

Միևնոյն ժամանակ Տիմաշևի դրութիւնն ևս խախտվեց, որովհետև այդ նախագծի ընդունվելը նա ոչ միայն իր անձնասիրութեան, այլ և իր արժանապատւութեան հարց է համարում: («Р. В.»)

ՌՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ԱՆԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՊՍԿՕՎԻ ՍԵՄԻՆԱՐԻԱՅՈՒՄ

„Псковская Жизнь" լրագիրը մանրամասն նկարագրում է Պսկօվի սեմինարիայում տեղի ունեցած անկարգութիւնները:

Անկարգութիւններն սկսվեցին ընթրիքի ժամանակ սուլոցներով վարչութեան հասցէին... Մի քանի աշակերտներ դժգոհ էին տեսչի պաշտօնակատար Պետրօպավլօվսկիից, որը իբր թէ մատնել էր նրանց տեսչի մօտ, որ նրանք այդ օրը արբած էին: Եւ ահա, երբ Պետրօպավլօվսկին երեկոյեան մտաւ ննջարանները, մի քանի աշակերտներ աղաղակեցին.

— Խփիր դրան:

Մի ակնթարթում հանգցվեցին մոմերը: Պետրօպավլօվսկին անյապաղ դուրս վազեց ննջարաններից և ծածկվեց: Նրան ուռնելու համար աշակերտներից շատերը վազվզում էին կօրրիդօրներում կիսամերկ կամ թէ վերմակներում փաթաթված: Թագւորող խաւարը հնարաւորութիւն չէր տալիս որոշելու անկարգութիւնները ղեկավարողներին: Րէկտոր հայր Լէպօրսկին այդ ժամանակ տանն էր: Տեսնելով որ աշակերտները շատ կատաղի տրամադրութեան մէջ են, նա դուրս չեկաւ նրանց առաջ, այլ բարւոք համարեց տէլէֆօնով ոստիկանութիւն հրաւիրել, որը և շուտով եկաւ: Աշակերտները «ոստիկանութիւն եկաւ» աղաղակներով րէկտօրի բնակարանից կօրրիդօրով վազեցին դահլիճը, կոտրելով ճանապարհին էլէքտրական կանթեղները: Դահլիճում տեղի ունեցաւ տուրուդմփոց: Ոստիկանները ուզում էին բռնել հատ-հատ աշակերտներին, նրանք էլ պաշտպանվում էին:

Դահլիճից ոստիկանութիւնը գնաց ննջարանները և այնտեղ շարունակեց ձերբակալութիւնները: Աշակերտներին տանում էին ննջարանից կիսամերկ, միմիայն ճերմակեղէնով: V և VI դասարանների ննջարանները փակված գտան, և երբ ոստիկանութիւնը մօտեցաւ դռներին, այնտեղից լսվեցին ձայներ.

— Խփիր Վասիլևվին (պրիստաւի օգնականին):

Տեսնելով աշակերտների այդպիսի տրամադրութիւնը, ոստիկանները նախ չէին վստահանում մտնել ննջարանը, բայց մի քանի ոստիկաններ հատ-հատ ներս էին վազում այնտեղ, բռնում էին առաջին պատահած աշակերտին և քարշ էին տալիս ննջարանից: Իսկ այդ միջոցին փողոցից սեմինարիան շրջապատված էր զօրքերով:

Աշակերտները յայտնեցին, որ ոստիկանները վրա էին ընկնում իրանց վրա բռունցքներով, խփում էին սրի տափակ երեսով և մինչև անգամ մի աշակերտի վերմակը կտրեցին: Միևնոյն ժամանակ աշակերտները չէին հերքում, որ իրանք էլ բռունցքի էին դիմում: Սեմինարիայի վարչութեան նիստում րէկտոր Լէպօրսկին, հաղորդելով տեղի ունեցած անկարգութիւնների մասին, դրանց ամբողջ պատճառը համարում էր աշակերտների սանձարձակութիւնը, դիսցիպլինայի բացակայութիւնը և այլն: Սակայն այդ նիստում պարզօրէն մատնացոյց արվեց այն հանգամանքի վրա, որ դրանք կապ ունեն անցեալ տարվայ անկարգութիւնների և նորերս թեմակալ առաջնորդի յօբելեանի ժամանակ տեղի ունեցած այն թիւրիմացութիւնների հետ, երբ աշակերտները հրաժարվեցին գնալ յօբելեանական մաղթանքին... Ասում են, որ առաջնորդը դժգոհութիւն յայտնեց րէկտորին, որ զօրքեր կանչվեցին: Հանգամանքները ամենևին չէին պահանջում այդ քայլը:

ԳՐ. ՉԱԼԽՈՒՇԵԱՆԻ ՅՈԲԵԼԵԱՆԻ ԱՌԻԹՈՎ

Մի քանի տեղերից մեզ հարցմունք եղած լինելով, թէ երբ է կատարվելու Գր. Չալխուշեանի յօբելեանի հանդէսը, հարկաւոր ենք համարում յայտնել, որ հանդէսը կատարվելու է առաջիկայ կիրակի, հոկտեմբերի 10-ին, Նոր-Նախիջևանում: Շնորհաւորական հեռագիրներ և նամակներ պէտք է ուղարկել այս հասցէով. Նոր-Նախիջևան, Հ. Բ. Ընկերութեան փոխ-նախագահ Խամբուրեանին (Нахичевань-Дону, товарищу предсѣдателя Армянскаго Благотворит. Общества Хамбуряну):

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Վրաստանի էկզարխ Իննօկէնտի արքեպիսկոպոսը հոկտեմբերի 6-ին փոխ-այցելութիւն գործեց Կովկասի Փոխարքայ կոմս Ի. Ի. Վօրօնցօվ-Դաշկօվին և կոմսուհի Ելիզավէտա Անդրէևնային:

◆ Վերադարձաւ Թիֆլիս Կովկասի Փոխարքայի դիւանապետ հօֆմէյստէր Ն. Լ. Պետէրսօնը:

◆ Աբխիզովը Կովկասի անտառների բարւոքման պէտքերի համար խնդրել է լրացուցիչ 5,000 ռուբլի լեռնային վարչութիւնից:

◆ Հայ-կաթօլիկների առաջնորդ Սարգիս վարդ. Տէր-Աբրահամեանը կովկասեան գլխաւոր իշխանութեանը ներկայացրեց իր կարծիքները այն 3,200 ռուբլու ստորաբաժանման մասին, որ յատկացված է իր տրամադրութեան տակ հայ-կաթօլիկ հոգևոր վարչութեան պահպանութեան համար: Հայր-սուրբը առաջարկում է յիշեալ գումարից տարեկան 500 ր. տալ վարչութեան անդամներին, քարտուղարին 800 ր., դիւանական ծախքերի համար 100 ր. և շինութեան քրէհը՝ 1,300 ռուբլի:

◆ Հոկտեմբերի վերջերին Թիֆլիսում կը բացվի Կովկասեան Ֆրեբէլեան Ընկերութիւնը:

◆ Այս տարվայ դեկտեմբերին, կովկասեան ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձուի նախաձեռնութեամբ, տեղի կունենայ մանկավարժական ցուցահանդէսի բացումը մանկավարժական թանգարանի շինութեան մէջ: Լինելու են հետևեալ բաժինները. 1) երեխաների գրականութիւն, 2) դասագրքեր, ձեռնարկներ, դասական պիտոյքներ, 3) մանկավարժական բաժին (ղեկավարութիւն ուսուցիչների համար), 4) տեղեկատու. բաժին:

◆ Հոկտեմբ. 6-ին յատուկ մի մասնաժողով դիտեց Տրուցցիի նոր ցիրկի շինութիւնը Գօլօվինսկի պրօսպէկտի վրա: Մասնաժողովի կազմի մէջ մտնում էին նահանգապետ Լօզինա-Լօզինսկին, փոխ-նահանգապետ Չերնեավսկին, ոստիկանապետը, քաղաքագլխի պաշտօնակատարը, նահանգական և քաղաքային ինժեներները, ոստիկանապետի օգնականը և այլն: Ցիրկի փայտէ շինութիւնը, երևում է, թոյլատրված է եղել կառուցել չորս ամսվայ համար: Նոր ցիրկի մէջ կարող են տեղաւորվել 800 մարդ՝ չը հաշւած գալլէրեան: Տեխնիքական տեսակէտից ցիրկը ճանաչվեց անվտանգ, բայց հրդեհից ապահով լինելու տեսակէտից մասնաժողովը գտաւ մի շարք դեֆեկտներ, որոնք տիրոջը առաջարկվեցին վերացնել:

◆ Թիֆլիսում կազմակերպւում է մի ակցիօներական ընկերութիւն, որ նպատակ ունի գալիք տարվայ յունվարի 1-ից հրատարակել Թիֆլիսում մի լրագիր «Կովկասի առևտրա-արդիւնաբերական թերթ» անունով:

◆ Թիֆլիսում մօտիկ ապագայում կը սկսէ գործել երկաթուղային կլուբը:

◆ Քաղաքային անշարժ կայքերը գնահատող մասնաժողովը, վերջացնելով 9-րդ քաղաքամասում իր աշխատանքները, ձեռնարկել է նրանց 8-րդ քաղաքամասում:

◆ Թիֆլիսից զանազան հասարակական հիմնարկութիւններ և հաստատութիւններ ցաւակցական հեռագիրներ են ուղարկել Մուրոմցեվի մահվան առիթով:

◆ Կովկասի Փոխարքայի քաղաքացիական մասի օգնական սենատոր Վատացիի առողջութիւնը դէպի լաւն է գնում:

◆ Ինչպէս լսվում է, Թիֆլիսի նահանգապետ Լօզինա-Լօզինսկին 2 ամսով արձակուրդ վերցնելով մեկնում է արտասահման:

◆ «Արօրի» խմբագրութիւնը խնդրում է մեզ յայտնել, որ ամսագրի օգոստոս և սեպտեմբեր ամիսների միացեալ համարը (№№ 8—9) այս օրերս լոյս կը տեսնի: Խմբագրութիւնը առիթից օգուտ է քաղում յայտնելու, որ առաջիկայ 1911 թ. «Արօրը», որին աշխատակցելու խոստացել են և թիւրքահայ շատ գրողներ, դրվելու է աւելի լայն հիմունքների վրա, ի նկատի ունենալով որ նրա գոյութիւնը, իբրև գրական-գիտական մի ամսագրի, անհրաժեշտ է նկատվում շատ շրջաններում: «Արօրի» նպատակը լինելու է գլխաւորապէս նոր երիտասարդ ույժեր առաջ բերել՝ լայն բանալով իր էջերը:

◆ Թիֆլիսի առևտրական դպրոցում հոգաբարձական կազմի որոշմամբ ուսման վճարից ազատվել են 10 աշակերտ՝ չքաւորութեան պատճառով:

◆ Թիֆլիսի թիւրքաց ընդհ. հիւպատոս Ջաֆէր բէյ Մախրուբի-զադէն երկու ամսով մեկնեց քաղաքից: Նրա պաշտօնը կատարելու է Հասան-բէյ Ջէմալէդդին-զադէն:

◆ Հոկտեմբերի 17-ին Զուբալօվեան Ժողովրդական Տանը Խարուիզվիլին վրացերէն կը դասախօսէ «Perpetium mobille».

◆ Արքունական թատրոնում հետևեալ gala ներկայացումը տեղի կունենայ վաղը. կը ներկայացվի Մասնէի «Տաիսը»:

◆ Կիրակի օրից Արքունական թատրոնում կը սկսվեն ցերեկվայ ներկայացումներ հանրամատչելի գներով:

ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ Թիֆլիսի նահանգապետի որոշմամբ Վլադիմիր Կէզրօվը ոստիկանական պաշտօնէային վիրաւորելու համար ենթարկվում է 50 ռուբլի տուգանքի կամ մի ամսով բանտարկութեան:

◆ Հոկտ. 6-ին, առ. ժամը 9-ին, Ալէքսանդրօվեան ընկերութեան շաքարի գործարանների գանձապահ Ալէքսէյ Վօլչկօվը յայտնեց ոստիկանութեան, որ յիշեալ ֆիրմայի արտէլչիկ Իվան Շեբանինկօվը ժողովելով սեպտ. 21-ին զանազան անձերից 1,200 ռուբլի ֆիրմային ներկայացնելու համար՝ իւրացրել է այդ փողերը և անյայտացել: Ոստիկանական պաշտօնեաների ձեռքով մեղադրվողը հոկտ. 6-ին ձերբակալվեց «Նիւ-Եօրկ» հիւրանոցում:

◆ Երդ.-հաւ. Սերգէյ Գէյդէմանի բնակարանից, Ժուկօվսկայա փող. № 12 տանը, նրա բացակայութեան ժամանակ յափշտակել են 150 ռուբլիանոց մի գորգ և մի վերարկու: Կասկածով ձերբակալված են մշակներ Համզա Եղան-օղլի և Ջէմօ Հասան-օղլի:

◆ Հոկտ. 6-ին հասարակաց կին Եւդօկիա Կմօյկօվան, 23 տարեկան, Խիթարօվի հասարակաց տանը, ինքնասպանութեան նպատակով խմեց կօրրօզեան թթուտ: Պատճառը ապրել չուզելն է: Նրա կեանքին վտանգ չէ սպառնում:

◆ Հոկտ. 6-ին, երեկ. ժամը $9^1/_2$-ին, Բուդղան Վարդանեանի պանդոկում, Բէյտէբօվսկայա փողոցում, № 42 տանը, Իվան Գօնչէվը՝ արբած ժամանակ վէճի բռնվելով դանակով վիրաւորեց Պեօտր Զուլանօվին, որին ուղարկեցին Միքայէլեան հիւանդանոցը:

◆ Հոկտ. 6-ին զինւոր պահակները և ոստիկանական պաշտօնեաները շուրջկալի ժամանակ I քաղաքամասում ձերբակալեցին 22, V-ում—14 և IX-ում—16 անգործ և անանցաթուղթ մարդկանց:

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՊԵՏԵՐ. ՀԵՌ. ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

6 հոկտեմբերի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ: Պէնզայի նահանգապետ Կօշկօն արձակվում է պաշտօնից հիւանդութեան պատճառով:

Օրվայ մէջ խօլերայով հիւանդացան 8, մեռան 7, մնում են 193 հոգի:

ՐԱԴՕՄ: Կօնսկի գաւառում 7 զինվածներ յարձակվեցին կոմս Տարնօվսկիի գանձապահի վրա, որ տանում էր 12,000 ր.: Յարձակումը յետ մղվեց: Հրացանաձգութեան մէջ վիրաւորվեցին գանձապահը և կառապանը:

ՄՕԳԻԼԷՎ: Կօտէլնիկում անյայտ պատճառով գիշերը այրվեցին երկու տուն: Կրակի մէջ զոհվեցին բնած 6 հոգին:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ: Պետական Դումայի տնտեսական կոմիտէտը տեղեկացնում է, որ հոկտեմբերի 8-ին, երեկ. ժամը 6-ին, Տաւրիկեան պալատում, աշխատանքները աւարտելու առիթով, կատարվելու է հանդիսաւոր մաղթանք:

ՕԴԵՍՍԱ: Հինգ օրում ժանտախտով հիւանդացան 4, մեռաւ 1 հոգի:

ՌԻՕ-ԴԷ-ԺԱՆԷՅՐՕ: Անգլիական պօստային նաւի վրա 8 ճանապարհորդներ հիւանդացան խօլերայով:

ՎԻԳՕ: Եկան «Ցէսարէվիչ» զրահանաւը և «Բօգատիր» ու «Րիւրիկ» ականանաւերը:

ՄՕՍԿՎԱ: Խիմօկի մօտ, որը գտնվում է Պետերբուրգեան խճուղու վրա, խորտակվեց մի աւտօմօբիլ: Սպանված է տէրը, Ալեքսեան ազգանունով, իսկ ծանրապէս վիրաւորված է նրա ուղեկից Զիվիլեգօվը:

ՆՕՎՕՉԵՐԿԱՍԿ: Օդեսսայի զինւորական-շրջանային դատարանը զննեան երկրորդ շրջանի 11 կօզակների գործի առիթով, որոնք մեղադրվում էին 110-րդ յօդուածի համաձայն կառավարչական ընդդիմադրութիւն ցոյց տալու և մայիսեան ամարանոցային համախմբումների ժամանակ զինւորական իշխանութիւններին հակառակվելու համար, 5 հոգու դատապարտեց մշտական տաժանակիր աշխատանքների, 1-ին 20 տարվայ տաժանակրութեան, 4-ին 2 տարվայ ուղղիչ զօրամասն ուղարկելու:

Այսօր սկսվեց զննեան առաջին շրջանի 110 կօզակների գործի քննութիւնը, որոնք մեղադրվում են միևնոյն յօդուածի համաձայն:

ՌԻՕ-ԴԷ-ԺԱՆԷՅՐՕ: Լրագիրները ողջունում են Բրազիլիայի դեսպան Պէսանիայի Պետերբուրգի դեսպան նշանակվելը, որը հանրապետութեան նախկին նախագահի եղբայրն է:

Ֆինանսիստների շրջաններում կարծում են, որ նոր դեսպանը կաջակցէ առևտրական յարաբերութիւնների զարգացման գործին՝ Բրազիլիայի և Ռուսաստանի միջև:

Ժամ. Խմբագիր՝ Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Յ. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
Հիմնված 1880 թ.
(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)
Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից
ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ՝
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան և վեներական (սիֆիլիս) հ.:
Կ. Մ. ՉԻԿՕՎԱՆԻ—$9^1/_2$—11 ժ. աչքի, ներքին և ներարգային:
Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆ—10—11 ժ. մանկաբարձութեան, կանանց և երեխայոց հ.:
Ն. Տ. ՄՈՒԼԻՆ—10—12 ժ. ականջի, կոկորդի և քթի հիւ.:
Մ. Գ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. մորթու, վեներակ., վիրաբուժութեան և միզասեռ. հ.
Ա. Մ. ՓՈՒՂԻՆՕՎ—12—1 ժ. ներքին և երեխայոց հիւ. և ծաղկահատ.:
ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ Պ. Ս. ՋԻԼԲԵՐՇԱՑ—$12^1/_2$—$1^1/_2$ ժ. մանկաբարձ., կանանց և երեխայոց հ.:
Ա. Գ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—1—$1^1/_2$ ժ. ներքին և երեխայոց հիւ.:
Բ. Գ. ԱՂԱՄԱՐԵԱՆ—$1^1/_2$—2 ժ. ներքին և երեխայոց հ.
ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ՝
ԿԻՆ ԲԺԻՇԿ Պ. Ս. ՋԻԼԲԵՐՇԱՑ—6—$6^1/_2$ ժ. մանկաբարձ., կանանց և երեխայոց հ.:
Ի. Ֆ. ՄԱՐՑԻՇԵՎՍԿԻ—6—7 ժ. ներքին և երեխայոց հիւ. և ծաղկահատ.:
Վճարը 50 կ.: Չքաւորները ձրի: Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին:
Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան
103. 0—105

ԲԺԻՇԿ
Ա. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ
Մասնագէտ սիֆիլիս, միզասեռական, վեներական և կաշուի հիւանդութիւնների:
Ընդունելութիւնը ամեն օր { $12^1/_2$—2 ժ. ցերեկվայ; 5—7 ժ. երեկոյեան; Կանանց համար՝ 2—3 ժ. ց.
Հասցէն { Սօլօլակ, Բէբուտօվսկայա, № 33. Сололаки, уголъ Бебутовской и Паскевича, 33.
(չ. ու. կ.) 1134. 100—17

ՄԱՆԿԱԲԱՐՁՈՒՀԻ
Ս. Զ. ԽԻՋԱՆԵԱՆ
Վելեամինօվսկայա № 14.
Ընդունելութիւնը՝ 4—6 ժ. երեկոյեան:
(չ. ու. կ.) 1133. 10—5

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ռուս լեզուի մէջ հմուտ և մաքուր առոգանութեամբ
ՄԻ ՓՈՐՁՎԱԾ ՈՒՍՈՒՑԻՉ,
որ երկար տարիներ եղել է Կովկասում և Կովկասից դուրս հայ և ռուս դպրոցներում, ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ Է ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ պետական և հայ դպրոցների համար:
Դիմել «Մշակի» խմբագրութեան:
(օ. մ.) 1130. 20—6

ԱԳԵՆՏ
Յ. Գ. ԽԱԼԱԹԵԱՆ
ՌԷԿԼԱՄՆԵՐ ԵՒ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ընդունում եմ տեղական և օտար քաղաքների լրագիրների և ամսագրների համար՝ ամենանպաստ պայմաններով, ՎՃԱՐԸ ՄԱՍ-ՄԱՍ: Ընդունում եմ նոյնպէս պարբերական ամեն տեսակ պատուէրներ:
Ունեմ երկար տարիների փորձառութիւն:
Խնդրում եմ չը շփոթել ինձ միւս ագէնտների հետ:
Ժամ. հասցէս՝ «Нов. Рѣчь» լրագրի գրասենեակ.
Տէլէֆօն № 20.
Պատուէրները կատարում եմ ճշգրիտ կերպով:
Անձամբ կազմում եմ ամեն տեսակ ռէկլամներ:
(օ. մ.) 1139. 25—4

Типографія „Экономія" Ав. Мугдусіакопова съ С-ми въ Тифлисѣ
Исполняетъ срочно, аккуратно и чисто, по возможности дешево слѣдующія работы: возможныя типографскія, съ самыхъ крупныхъ и до самыхъ мелкихъ заказовъ, печатаніе большихъ журналовъ, книгъ, газетъ, брошюръ, афишъ, объявленій, визитныхъ карточекъ и т. д.
ТЕЛЕФОНЪ № 228
ТИФЛИСЪ, Большая Ванкская ул., № 3, домъ Ризева.

Լ. Լալէֆի լաբօրատօրիայի Օրլէան քաղաքում (ՖՐԱՆՍԻԱ)
ԵՕԴԻՐԻՆ ԲԺՇԿԱՊԵՏ ԴԷՇԱՆԻ
(Iodhyrine du d-r Deschamp)
ՇԱՏ ԸՆԴՈՒՆՎԱԾ ՄԻՋՈՑ
ՉԱՂԱՆԱԼՈՒ ԴԷՄ
որ խորհուրդ են տալիս բժիշկները, փառաւոր հետևանքներով: Բժշկապետ Դէշանի Եօդիրինը նշանաւոր միջոց է համարվում չաղութեան դէմ. Նրա աչքի ներգործութիւնը նկատվում է հէնց բժշկութեան սկզբում:
Բժշկապետ Դէշանի Եօդիրինը բոլորովին անվնաս է օրգանիզմի համար:
Հեռացնում է չաղութիւնը աստիճանաբար շատ կարճ ժամանակամիջոցում:
Սրվակի գինը, որ պարունակում է 60 դեղահատեր, արժէ 4 ր. 25 կօպ.:
Ծախվում է բոլոր դեղատներում և դեղատնային խանութներում:
Ընդհանուր ներկայացուցչութիւնը Ռուսաստանում
Торговый Домъ ЛЮКСЕМБУРГЪ и К-о, Варшава, Журавья. 40.
(8,18,28) (В. 61952) 1084. 8—3

ԴԵՂԱՀԱՏՆԵՐ
CASCARA MIDY
Ֆրանսիական ժողովրդական միջոց
ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՓՈՐԿԱՊՈՒԹԵԱՆ դէմ:
Ընդունելութեան չափը. 2 ԴԵՂԱՀԱՏ ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ, ՊԱՌԿԵԼՈՒՑ ԱՌԱՋ:
Cascara Midy-ն (Կասկարա Միդի) չէ առաջացնում որովայնի մէջ ցաւեր, ոչ էլ հեղ և փորլուծութիւն:
Դեղավաճառանոց MIDY, 140, faubourg St. Honoré, Парижъ. Ռուսաստանի գլխաւոր դեղավաճառանոցներում:
(8, 18, 28) (М. 305088) 1050. 0—27